

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Nina Marok

Roman *Čefurji raus!*: Pridobljeno ali izgubljeno s prevodom v bosanski jezik?

Diplomsko delo

Ljubljana, 2013

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Nina Marok

Mentor: red. prof. dr. Aleš Debeljak

Roman *Čefurji raus!*: Pridobljeno ali izgubljeno s prevodom v bosanski jezik?

Diplomsko delo

Ljubljana, 2013

*Zahvaljujem se mentorju za strokovno pomoč
in bližnjim za vsestransko podporo.*

Roman *Čefurji raus!*: pridobljeno ali izgubljeno s prevodom v bosanski jezik?

Roman *Čefurji Raus!*, avtorja Gorana Vojnovića, je v slovenski javnosti sprožil mnoge polemike o problemih priseljencev in čefurstva in jih tako prikazal iz drugega zornega kota. Že eno leto po izidu pa je bil tudi preveden v jezike nekaterih držav, iz katerih čefurji izvirajo: hrvaščino, bosanščino in srbščino. Ker je čefur specifično slovenski pojav in ker je roman napisan v sociolektu ljubljanskega naselja Fužine, se poraja vprašanje, če s prevodom ne izgubi vsega smisla. Skozi zgodovino, ki govori o skupni preteklosti Slovenije in ostalih držav bivše Jugoslavije ter migracijskih procesih znotraj nje, odpiram razpravo o »slovenskem« narodu, nacionalizmu ter s tem povezani nastrojenosti večinskega prebivalstva do priseljencev iz področij bivše skupne države in njihovih potomcev. Nadalje razpravljam o spreminjajoči se podobi čefurjev, ki ni več nujno etnično pogojena, temveč se kaže v podobi subkulturne scene. V zadnjem poglavju pa dokazujem, kako in zakaj roman tako funkcionira v prevodu v bosanski jezik.

Ključne besede: čefurji, SFR Jugoslavija, migracije, Goran Vojnović, prevajanje.

The Novel *Čefurji raus!*: Has It Gained or Lost Something in the Bosnian Translation?

The novel *Čefurji raus!* [Southern Scum, Go Home!] by author Goran Vojnović has caused much public controversy about the problems of the immigrants and of "čefurstvo", a pejorative term for the characteristics of people from the ex-Yugoslav republics living in Slovenia, since it portrayed them from another perspective (*čefur* – a person from one of these republics; *čefurji* – plural form denoting such persons). A mere year after its publication, it was translated into the languages of some of the countries which čefurji come from: Croatian, Bosnian and Serbian. Seeing that *čefur* is a specifically Slovenian phenomenon and that the novel is written in the sociolect of the Ljubljana district of Fužine, it raises the question whether or not it loses all its meaning in translation. Through a history that speaks of a common past between Slovenia and the rest of the countries of former Yugoslavia and the migration processes within it, I open a debate about the "Slovenian" nation, about nationalism and the related hostile disposition of the majority population towards immigrants from the territories of the former common state and their descendants. I further discuss the changing image of *čefurji*, which is no longer ethically conditioned, but appears in an image of the subcultural scene. In the last chapter, I prove how and why the novel functions as it does in its translation into the Bosnian language.

Key words: *čefurji*, SFR Yugoslavia, migrations, Goran Vojnović, translation.

Kazalo

1	UVOD.....	6
2	KJE, KDAJ IN KAKO SE JE VSE ZAČELO ALI PREDSTAVITEV ZNOTRAJ- JUGOSLOVANSKIH MIGRACIJ V SLOVENIJO PO DRUGI SVETOVNI VOJNI DO RAZPADA DRŽAVE.....	8
2.1	Popis leta 1948.....	9
2.2	Obdobje od 1948 do 1952 ali obdobje relativne stagnacije.....	10
2.3	Obdobje od 1953 do 1960 ali demografska preobrazba	11
2.4	Obdobje od 1961 do 1970	13
2.5	Obdobje od 1971 do 1980	16
2.6	Obdobje od 1981 do 1990	17
2.7	Od leta 1991.....	18
2.8	Slovenci in »slovenska« kultura	23
3	„ČEFUR“ GORAN VOJNOVIĆ ALI VPOGLED V ŽIVLJENJE IN USTVARJALNI OPUS „ČEFURSKEGA“ INTELEKTUALCA.....	28
3.1	Kdo je Goran Vojnović?.....	28
3.2	Ustvarjalni opus s področja filma	29
3.3	Ustvarjalni opus s področja literature.....	29
3.4	Roman <i>Čefurji raus!</i>	30
4	KDO JE ČEFUR ALI PREDSTAVITEV ČEFURSKÉ SUBKULTURNE SCENE »OD ZUNAJ« IN »OD ZNOTRAJ«	33
4.1	Pogled »od zunaj«	35
4.2	Pogled »od znotraj«	37
5	ČEFURŠČINA vs. BOSANŠČINA ALI KAKO ROMAN DELUJE V PREVODU V BOSANSKI JEZIK?	40
5.1	Roman v fužinščini.....	41
5.2	Roman v prevodu.....	43
6	ZAKLJUČEK.....	47
7	LITERATURA	49

1 UVOD

Leta 2008 je slovensko javnost 'razburkal' izid knjige *Čefurji raus!*, stvaritev Gorana Vojnovića, ki je naletela na različne odzive. Četudi se naslov zdi močno provokativen in po eni strani napeljuje, da bo to ksenofobična pripoved o čefurjih, ki kazijo »čisto« slovensko kri, že po prvih straneh ugotovimo, da je to zgodba, ki je pripovedovana skozi oči čefurja, torej nekoga, kogar se ksenofobni stereotipi oklepajo. Ker je beseda čefur in sam pojav, ki ga označuje, specifičen za področje Slovenije in se torej ne pojavlja v drugih kulturah, niti v kulturah bivše skupne države ne, se zdi, da gre za roman tipa »izgubljeno s prevodom«. Vendar pa se je novica o romanu kmalu po njegovi izdaji razširila na področje ostalih držav bivše Jugoslavije in že leto po tem doživela prevode v hrvaški, bosanski in srbski jezik. Zgodba vsakega čefurja je drugačna in odvisna od mnogih družbenih procesov, iz katerih je čefur nastal, in tako tudi čefur v različnih jezikih drugače funkcionira in vzbuja različne občutke ne le v prevodih, temveč že na najbolj individualni ravni. V pričujočem delu se bom globlje zazrla le v bosanski prevod, saj so vsi čefurji pogosto vrženi v en koš – Bosno. Naj poudarim, da s tem ne namigujem, da sta prevoda v hrvaščino in srbščino na kakršen koli način manj pomembna, temveč menim, da lahko tudi z osredotočenjem le na en prevod dovolj jasno razložim cilje, in sicer potrdim ali ovržem naslednje hipoteze:

- Čefur danes ni več nujno priseljenec 'z juga' ali njegov potomec, temveč vedno bolj dobiva podobo pripadnika določene subkulturne scene.
- Čefurji v Bosni in Hercegovini ne obstajajo v takšni obliki kot jih poznamo pri nas.
- Prevod romana v bosanščino ohrani pomen zaradi homolognih družbenih okolic.

To ni kritika prevoda. Prav tako ta naloga ni promocija Vojnovićevega romana. Pričujoče delo je prej kot to razprava, katere jedro sicer res predstavlja Vojnovićev roman *Čefurji raus!*, vendar je tema romana tako široka, da je enostavno ne moremo razumeti, če ne poznamo konteksta; Tako je to razprava o migracijah, študijah naroda, o čefurjih in nadalje o prevodu romana v bosanščino. Če bi namreč želela problematizirati le čefurja, se ne bi mogla izogniti razpravi o migracijskih procesih ter nacionalizmu, saj je čefur od samega začetka uporabe tega termina postal tako

kompleksen pojav, ki pa seveda ne deluje v vakuumu, se ne razvija sam od sebe, temveč je vedno posledica družbenih procesov.

Tako bom v prvem poglavju kronološko predstavila migracijske procese v nekdanji Jugoslaviji, saj so ti, še posebej od šestdesetih let naprej, v Slovenijo pripeljali prve generacije priseljencev, za katere se je kasneje uveljavil izraz čefurji. Zgodovinski pregled migracij bom nato povezala s teorijami naroda in nacionalizma, ki je pravzaprav ustvaril čefurja. Drugo poglavje razlaga zgodbo Gorana Vojnovića ter njegov ustvarjalni opus s poudarkom na analizi romana *Čefurji raus!* Delce zgodovine bom tako predstavila skozi biografijo dveh priseljencev druge generacije: resničnega Gorana Vojnovića in fiktivnega Marka Đorđića. V tretjem poglavju bom skozi kritiko diskurza balkanizma predstavila čefurja in njegov razvoj ter spremenljiv karakter. S pogledom na čefurja »od zunaj« bom predstavila čefurja skozi stereotipizirano optiko družbe, medtem ko bo pogled »od znotraj« predstavil spreminjajočo se dejansko podobo čefurja, ki ima danes bolj kot etnične, značilnosti subkulturne scene. Na podlagi čefurja kot akterja subkulturne scene bom v tem poglavju skušala dokazati tudi, da čefur kot nosilec subkulturne scene in ne kot pripadnik etnično določene skupine na nek način obstaja tudi v ostalih državah nekdanje skupne države. Zadnje poglavje pa bo obravnavalo prevod romana v bosanščino ter poleg kratke predstavitve prevoda v širšem prikazalo problematiko prevajanja književnih besedil ter odgovarjalo na vprašanje o (ne)smiselnosti prevajanja naslovnega romana, ki po mojem mnenju funkcionira ravno zaradi homolognega družbenega okvira – prepletajočih se zgodovine in jezika.

Beseda čefur ima sicer slabšalno vrednostno komponento, a naj poudarim, da besede ravno zaradi njenega vse večjega pomena, ki dejansko označuje nosilca neke subkulturne scene, ne pišem v navednicah.

O vseh navedenih pojavih bom razpravljala na podlagi predelane literarne kritike in socialno-kulturne zgodovine, ki izhaja iz kritične teorije, medtem ko se bo kratka analiza prevoda opirala na elemente prevodoslovne kritike, prirejene za specifične potrebe dela.

2 KJE, KDAJ IN KAKO SE JE VSE ZAČELO ALI PREDSTAVITEV ZNOTRAJ- JUGOSLOVANSKIH MIGRACIJ V SLOVENIJO PO DRUGI SVETOVNI VOJNI DO RAZPADA DRŽAVE

Četudi zgodovina o na Slovenskem živečem prebivalstvu že govori o prisotnosti Srbov v Beli krajini od 15. stoletja naprej ter o prisotnosti Hrvatov na današnjem obmejnem področju s Hrvaško od 12. stoletja, bom zgodbo o migracijskih gibanjih začela z obdobjem po drugi svetovni vojni, saj prav slednja predstavlja pomembno prelomnico v zgodovini priseljevanja v Slovenijo s področij republik bivše Jugoslavije, ki ustreza za pričujoče delo (Komac 2003). Po drugi svetovni vojni in s hitrim razvojem industrije namreč sledi obdobje medrepubliških migracij, ki tako predstavljajo »žarišče nastanka« današnjih čefurjev.

Za lažje in bolj sistematično razumevanje bom potek migracij podala v kronološkem zaporedju, pred tem pa naj še omenim, da v prvi Jugoslaviji Slovenija, torej pred drugo svetovno vojno, še ni bila dovolj gospodarsko razvita in je kot taka svoje viške agrarne delovne sile z lahkoto zaposlovala, tako da ni bilo potrebe po dotoku le-te od drugod. Pred vojno so namreč bile za del slovenskega prebivalstva – zlasti s širšega območja ob slovensko-hrvaški meji – značilna tesna sodelovanja s sosednjo Hrvaško tako na ekonomskem, kot tudi na širšem družbenem področju, in je bila tako izmenjava zaradi jezikovne, kulturne in verske podobnosti zelo pogosta. Tedanja unitarna jugoslovanska država je svoje uradnike in državne uslužbence (vojake, žandarje, železničarje, učitelje in podobno) skupaj z njihovimi družinami zelo pogosto premeščala po celotnem ozemlju tedanje države (Komac 2003; Dolenc 2007). Danilo Dolenc, priznani raziskovalec demografskih sprememb v Sloveniji, navaja, da je imel del emigracije pred drugo svetovno vojno začasen značaj, saj se je v zadnjem desetletju pred vojno v tedanjo Dravsko banovino vrnilo več kot 40.000 ljudi, ki so Slovenijo pred tem zapustili v glavnem iz ekonomskih razlogov. Odseljevanje je bilo sprva usmerjeno v prekomorske države, v tridesetih letih pa pretežno v države zahodne Evrope (Dolenc 2007, 73).

Čas med drugo svetovno vojno za Slovenijo v migracijskem smislu pomeni predvsem prisilne posredne in neposredne migracije, ki so potekale iz okupiranih področij v Sloveniji, v različna delovna taborišča po Evropi, delno pa tudi v nekatera območja nekdanje Jugoslavije (ibid., 73–74). Ob koncu vojne in neposredno po njej Slovenijo oziroma celotno Jugoslavijo označujejo predvsem ilegalne migracije oziroma tako imenovane politične emigracije, o katerih verjetno

nikoli ne bomo imeli natančnih podatkov, nova Jugoslavija pa je v tem času s pomočjo armade postopoma vedno bolj zapirala državno mejo (ibid.; Klinar 1985). »Geografski položaj Slovenije, ki je edina v Jugoslaviji mejila na države s kapitalistično družbeno ureditvijo, je vplival na priseljevanje vojaških oseb iz posameznih jugoslovanskih republik« (ibid., 74). Silva Mežnarić, raziskovalka migracij, ki je leta 1986 izdala obsežno študijo o priseljencih iz Bosne v Slovenijo – *Bosanci. A kuda idu Slovenci nedjeljom?* – tako ugotavlja, da so po drugi svetovni vojni migracijska gibanja predvsem zaradi industrializacije dobila do tedaj še ne videne razsežnosti (Mežnarić 1986).

2.1 Popis leta 1948

Bil je prvi, ki je za razliko od predhodnih, izpeljanih na konceptu navzočnosti, potekal po načelu stalnega prebivališča, kar je prvi razlog za oteženo primerjavo. Drugi razlog tiči v tem, da je od zadnjega popisa prebivalstva, ki je potekal leta 1931, minilo sedemnajst let, poleg tega pa je vojna povzročila velika preseljevanja, o katerih, kot sem omenila že v začetku tega poglavja, nikoli ne bomo imeli preverjenih znanstvenih podatkov (Dolenc 2007, 74). Za raziskovanje migracij v tem obdobju bi bil dobrodošel podatek o prebivalstvu ob začetku vojne (6. aprila 1941). To vprašanje je bilo celo vključeno v poskusnem popisu v pripravah za popis leta 1953, vendar se je izkazalo, da je to vprašanje preveč občutljivo in da prebivalci nanj ne želijo odgovarjati, tako da bi bila kakovost odgovorov vprašljiva, zato je bilo to vprašanje izključeno iz rednega popisa (ibid., 74). Popis leta 1948 je pokazal, da je bilo več prebivalcev rojenih v eni izmed tujih držav kot v drugih delih tedanje skupne države, kar dokazuje relativno šibkost migracijskih tokov med Slovenijo in drugimi republikami v predvojnem in prvem povojnem obdobju. Skupaj je bilo namreč zunaj Slovenije rojenih 76 tisoč prebivalcev, kar predstavlja 5,5 odstotkov celotnega prebivalstva, od tega je bilo v drugih republikah Jugoslavije rojeno 38 tisoč prebivalcev, v drugih državah pa 39 tisoč (ibid., 74–75). Popis je pokazal tudi relativno visok delež otrok do 10 let, ki so bili rojeni v tujini ali v drugih republikah Jugoslavije, kar je posledica nasilnih izselitev in bega njihovih mater pred vojno vihro. »Ker so bili nasilno pregnani avtohtoni Slovenci, je zato tudi delež opredeljenih Slovencev med mlajšimi od 10 let, rojenimi v drugih republikah, nadpovprečno visok (več kot dve tretjini)« (ibid., 75). Med Slovenci, rojenimi v drugih republikah, jih je bilo največ rojenih na Hrvaškem, kar je nedvomno posledica geografske

bližine, veliko število Slovencev pa je bilo rojenih tudi v Srbiji, kamor je bilo pregnanih nemalo slovenskih družin. »Tudi v starosti od 10 do 14 let še prevladujejo Slovenci, ki so se v Slovenijo vrnili še pred začetkom druge svetovne vojne (vračanje ekonomske migracije). Nizek delež otrok drugih narodnosti, starih manj kot 15 let, je tudi znak, da se v tem obdobju v Slovenijo še niso priseljevale cele družine, temveč predvsem posamezniki drugih narodnosti« (ibid., 75).

Tako so po podatkih prvega povojnega popisa sodeč, edini večji migracijski tok med Slovenijo in drugimi jugoslovanskimi republikami predstavljale premestitve časnikov jugoslovanske vojske v Slovenijo; tipičen priseljenec tega obdobja je namreč bil moški star med 20 in 25 let, srbske narodnosti, po rodu iz Srbije ali Hrvaške. Nemalo njih se je poročilo s Slovenkami, kar je bil za večino tudi razlog, da so ostali v Sloveniji, če se skupaj z družino niso bili prisiljeni preseliti v katero od drugih republik nekdanje Jugoslavije (ibid., 75). Tako so se v tem obdobju v Slovenijo razen vojaških oseb, ki se za naselitev niso odločile prostovoljno, priseljevali le posamezniki, ki so bili s Slovenijo že nekako povezani (na primer imeli so sorodnike v Sloveniji) in so imeli za vrnitev osebne razloge, tako da je druga svetovna vojna le pospešila proces vračanja v domovino, medtem ko so bili ekonomski razlogi za priseljevanje v tistem času le postranskega pomena. O političnih razlogih za priseljevanje v Slovenijo pa lahko govorimo bolj ali manj le v primeru priselitev iz Istre, od koder so posamezniki odhajali zaradi negotovosti, kateri državi bo dodeljena (ibid., 75).

2.2 Obdobje od 1948 do 1952 ali obdobje relativne stagnacije

Ob popisu leta 1953 je bilo v Sloveniji živečih in v drugih republikah rojenih nekaj več kot 45 tisoč prebivalcev, kar je približno 20 % več kot ob zadnjem popisu leta 1948. Selitveni prirast Slovenije, ki je bil računan po metodi kraja rojstva, je bil 7600 oseb, vendar je bil dejanski selitveni prirast z Jugoslavijo še višji, ker v tem izračunu niso bile upoštevane priselitve oseb, ki so bile rojene v Sloveniji. Ker je bilo med priseljenimi, rojenimi zunaj Slovenije, več kot ena tretjina Slovencev, Danilo Dolenc (2007) ocenjuje, da se je v tem času iz nekdanje Jugoslavije vrnilo med 2000 in 3000 avtohtonih Slovencev; skoraj polovica prebivalcev, ki so bili rojeni v Srbiji, so bili Slovenci, medtem ko so pripadniki drugih narodnosti, ki so v tem času živeli v Sloveniji in bili rojeni v kateri od drugih republik, predstavljali le 7 %. Tudi v tem času večino

neslovenskega priseljenega prebivalstva še vedno predstavljajo častniki in drugi uslužbenci jugoslovanske vojske ter njihove družine (ibid). Tudi širši pogled na Jugoslavijo tistega časa nam pokaže relativno »mirovanje«, saj je komaj 5 % prebivalstva Jugoslavije živelo v drugi (ne rojstni) republiki in tudi druga preseljevanja še ne potekajo na večjih razdaljah. »Približno 25 % vseh preseljenih je odšlo z vasi v mesta, vse drugo pa je v glavnem medvaška migracija ali celo premiki na manjšo razdaljo, »nekmečke, tako imenovane mešane aglomeracije« (Macura v Mežnarić 1986)« (Mežnarić 1986, 30). Formiranje neurbaniziranega, nekmečkega prebivalstva, ki je v tem času predstavljalo 46 % celotnega nekmečkega prebivalstva, v glavnem živečega v preddverjih mestnih naselij, je po ocenah Silve Mežnarić eden najpomembnejših dejavnikov migracijskih gibanj, ki sledijo v petdesetih in trajajo vse do sedemdesetih let. Tako avtorica tudi ugotovi, da je to prvo obdobje gibanja migracij v Jugoslaviji neke vrste »doba priprav na skok«, »populacija, ki bo podrla marsikatero predikcijo gibanja prebivalstva v petdesetih letih v Jugoslaviji, je bila na začetku tega obdobja v pričakovanju, spodbujene so njene aspiracije po premiku, po zaposlovanju, giblje se k urbanim središčem, vendar ima majhne možnosti za vstop v urbano življenje« (ibid., 31). Pravilnost njene ugotovitve dokazujejo podatki, da je v tem obdobju bivališče spremenilo okoli 250 tisoč ljudi na leto, že v naslednjem obdobju, med letoma 1953 in 1961, ki je podrobneje opisano v nadaljevanju, pa kar dvakrat več (ibid., 26–27).

2.3 Obdobje od 1953 do 1960 ali demografska preobrazba

Kot sem omenila že v zaključku prejšnjega odstavka, je v obdobju do leta 1961 v Jugoslaviji bivališče spremenilo okoli 500 tisoč oseb na leto, kar lahko z drugimi besedami povzamemo, da je ob popisu leta 1961 vsak tretji prebivalec Jugoslavije živel izven svojega rojstnega kraja (ibid.). Pričujoče obdobje so v Jugoslaviji zaznamovale zelo hitre in daljnosežne spremembe v reprodukciji in strukturi prebivalstva in pospešitev migracij proti mestnim centrom, saj so se tedaj nekdanji kmetovalci, ki so se zaposlili v neagrarnih dejavnostih, dokončno ločili od zemlje in vasi (ibid., 32). Zlasti pozna petdeseta leta pomenijo začetek skoraj tridesetletnega ekonomskega priseljevanja v Slovenijo ter vključitev prebivalcev iz Bosne in Hercegovine v migracijske tokove proti Sloveniji; število prebivalcev z rojstnim krajem zunaj Slovenije se je namreč v tem času povečalo za 45 % (66 tisoč oseb), število rojenih v Bosni in Hercegovini pa se je skoraj podvojilo, čeprav za enkrat še ni presegalo 10 tisoč oseb. Med priseljenimi še vedno prevladujejo

prebivalci, rojeni na Hrvaškem, medtem ko se je naglo zmanjšalo število rojenih v Srbiji in Črni Gori. Ob tem velja omeniti tudi, da se je v slednjih pa tudi v Bosni in Hercegovini relativno najbolj povečalo število prebivalcev, ki so bili rojeni v Sloveniji, kar pojasnjujejo povratne selitve vojaškega osebja in njihovih družin (Dolenc 2007, 77).

Okrog leta 1955 se torej značilnosti reprodukcije prebivalstva temeljito spremenijo, saj večji del naravnega prirastka prihaja iz nekmečkega sektorja, ki se začne tudi že sam obnavljati in ni več odvisen od transferja s kmetijstva, pojavi pa se tudi nov kanal zapuščanja kmetijstva, saj se poleg dela pojavi tudi šolanje (Mežnarić 1986, 32). Tako se je v tem obdobju končno začela oblikovati tako imenovana odprta populacija, ki je bila izpostavljena migracijam na večje razdalje (ibid.). Posledice premikov, ki so prišle do izraza v tem obdobju in imajo velik pomen za kasnejši potek migracijskih gibanj v Jugoslaviji in zunaj nje, so po besedah Silve Mežnarić (1986):

- nova splošno jugoslovanska prerazporeditev prebivalstva, kar se je odražalo v povečani koncentraciji samo na dveh velikih področjih, in sicer vzdolž Donave in Save do Beograda ter okoli njega in v osrednji Bosni. Omenjeni področji imata skupaj 20 % prebivalstva Jugoslavije in sodelujeta v njegovi rasti v letih 1953 do 1961 z več kot 41 % (ibid., 32);
- regionalna prerazporeditev prebivalstva, kar je pomenilo, da so nekatere regije postale izrazito »preskrbovalne«, saj je iz njih odhajala potencialna delovna sila v sosednje regije ali v industrijska področja iste regije.¹ Ta migrantska področja so se med seboj razlikovala: »Nekatera so /bila/ v agrarnem smislu prenaseljena, v nekaterih do razvoja industrije sploh ni prišlo ali pa je /bil/ skromen in zapoznel, druga so doživela intenzivnejši razvoj kmetijstva, vendar ne tolikšen, da bi lahko nove gospodarske dejavnosti zaposlile visok prirastek delovne sile« (Macura v Mežnarić 1986, 33 in Mežnarić 1986, 33);
- lokalna prerazporeditev prebivalstva, saj je prebivalstvo neagrarnih področij naraščalo hitreje od prebivalstva agrarnih (ibid., 33).

Sočasno z demografsko tranzicijo sta se v tem obdobju spremenili tudi profesionalna in ekonomska struktura prebivalstva, medtem ko so se demografske razlike še povečale (ibid.).

¹ „Največ takšnih občin imata Hrvaška (57 % vseh občin) in ožja Srbija (51 %), medtem ko jih Kosovo sploh nima“ (ibid., 33).

Slovenija v tem obdobju kljub naraščajočemu priseljevanju iz drugih republik nekdanje Jugoslavije ter kljub vedno večjemu privzemanju industrijskih in mestnih oblik, še ni prešla iz emigracijske v imigracijsko deželo, saj se je, kot ugotavlja Dolenc (2007), v tem času iz Slovenije odselilo prek 70 tisoč oseb, »ne upošteva je tistih, ki so se v vmesnem obdobju priselili in se še pred popisom leta 1961 ponovno odselili« (Dolenc 2007, 77) iz različnih razlogov, med katerimi prevladujejo (1) odselitev italijanskega prebivalstva iz cone B Svobodnega tržaškega ozemlja, ki so bili do leta 1953 najštevilčnejša narodnost, a se je v obdobju od oktobra 1953 do avgusta 1956 izselilo skoraj 24 tisoč oseb; (2) začasno odseljevanje kvalificirane delovne sile iz Slovenije na območja drugih republik, ki se je večinoma vračala nazaj v svojo domovino; (3) klasične stalne, pretežno neekonomske emigracije iz Slovenije, ki so bile tedaj zaradi zaprte meje pogosto ilegalne in ki so za razloge po navadi imele propagando, avanturizem, kdaj tudi višji standard ter (4) začetek »začasnega« legalnega ekonomskega odseljevanja, ki pa je zlasti po odprtju državne meje, o katerem bo več govora kasneje, dobilo širše razsežnosti (ibid., 77). V tem obdobju se Slovenija prvič zares sooči s spremembo narodnostne podobe, ki je bila veliko bolj opazna kot v preteklih obdobjih, tako da lahko leto 1961 označimo za začetek širših sprememb v omenjenih sestavah slovenske družbe, ki so imele za demografski razvoj Slovenije pretežno pozitivno vlogo. Vendar pa se po drugi strani v tem letu prvič soočimo tudi s problemom, ki otežuje znanstveno raziskovanje in natančnost podatkov o prebivalstvu vse do popisa leta 2002 – začasno priseljevanje zaradi dela ali šolanja, za kar sta veljali dve splošni pravili, ki bosta predvsem v naslednjih letih povzročili prej navedene težave. Med začasno prisotnimi na slovenskem območju, ki so se tu nahajali zaradi (1) rednega ali zgolj sezonskega dela, so prevladovali prebivalci drugih republik nekdanje Jugoslavije, ki iz različnih razlogov niso mogli ali niso hoteli prijaviti stalnega prebivališča ali pa se niso hoteli opredeliti kot stalni prebivalci Slovenije; (2) šolanja, to so bili večinoma učenci srednjih šol in študentje, katerih gospodinjstva so se nahajala v Sloveniji, manjši del pa so predstavljali tudi dijaki srednjih šol iz drugih republik, ki so jih slovenska podjetja šolala v Sloveniji (ibid., 77–78).

2.4 Obdobje od 1961 do 1970

Tudi v sedemdesetih letih še ne moremo govoriti o Sloveniji kot območju neto priseljevanja, saj je treba upoštevati tudi odselitve prebivalstva slovenske narodnosti na začasno delo v tujini.

Temeljni razlogi za odselitve so, kot navaja Dolenc, bili pretežno ekonomski, saj je država po obdobju hitrega, vendar ekstenzivnega industrijskega razvoja zašla v recesijo (ibid., 78). Leta 1963 je bil z Navodilom o načinu zaposlovanja v tujini uveden termin delavec na začasnem delu v tujini, v širši javnosti pa se je za te osebe uveljavil termin zdomci in zdomstvo je tako postalo in ostalo jedro migracijske politike vse do razpada države (ibid.). Model ekstenzivne ekonomije, ki se je uveljavil v tem obdobju, je generiral potrebo po številni, sveži delovni sili, poleg tega pa je spodbujal selitev delovne sile, ne pa selitve kapitala. Ekstenzivna ekonomija je tako pomembno spremenila narodnostno podobo Slovenije, saj so k nam migrirali številni delavci iz drugih koncev SFRJ, kjer je vladala precejšnja stopnja brezposelnosti (Komac 2003, 56).

Z gospodarsko in družbeno reformo leta 1965 se je oblikoval model tržnega socializma, ko so namesto plansko centralističnih začeli delovati tržni mehanizmi. Posledica je bila zmanjšano zaposlovanje ter pojavljanje presežnih delavcev /.../ Pod pritiskom vse večje brezposelnosti in socialnih napetosti se je državno vodstvo odločilo, da bi bilo dobro odpreti meje in problem brezposelnosti reševati z začasnim delom v tujini, čeprav so različna ideološka vprašanja še nekaj časa blokirala odprto razpravo (Dolenc 2007, 78).

Tako je leta 1965 Jugoslavija torej odprla meje in omogočila zaposlovanje v inozemstvu in evropska tržišča so v nekaj letih vsesala velik del nekmečkega prebivalstva, tako nezadostno zaposlenega, kot tudi zaposlenega in nezaposlenega (Mežnarić 1986, 35). Stališče Jugoslavije je namreč bilo, da emigracije delovne sile v tujino olajšujejo zaposlovanje v Jugoslaviji ter da ima družba koristi od prihrankov, ki ji pritekajo od emigrantov, zato so službe za zaposlovanje posredovale zaposlitve emigrantom, Jugoslavija pa je tako sodelovala po zavodih za zaposlovanje pri reguliranju zaposlovanja emigrantov in sklepala bilateralne sporazume, s katerimi je urejala pravni status emigrantov (Klinar 1985, 95). Kot pa sem omenila že v začetku tega sklopa, pa Slovenija v tem času vendarle še ni postala območje neto priseljevanja kot tudi ne moremo trditi, da se je izobrazbena sestava priseljenega prebivalstva bistveno razlikovala od izobrazbene sestave Slovencev, kar pogosto lahko slišimo, ko je govora o priseljencih iz nekdane skupne države v Slovenijo; tudi slovenska izobrazbena sestava je bila namreč v tem obdobju še relativno nizka. Slovenija je postala neto imigracijska država šele v naslednjem desetletju, ko so države sprejemnice uvedle restriktivne ukrepe o zaposlovanju (Dolenc 2007, 79), v tem obdobju pa je Slovenija zaradi zdomstva izgubila več kot 40 tisoč prebivalcev, vsaj del odseljevanja pa je bil

nadomeščen s priselitvami neslovenskega prebivalstva iz drugih republik. Do leta 1969 so na področju današnje Slovenije še prevladovali priseljenci iz Hrvaške, na prelomu v naslednje desetletje pa je vodilno vlogo v enosmernih tokovih v Slovenijo začela prevzemati Bosna in Hercegovina. Obravnavano obdobje pomeni tudi začetek naglega priseljevanja Albancev, čigar število se je tedaj povečalo kar za štirikrat, poleg Kosova pa so bila izrazita izvorna področja priseljevanja v Slovenijo tudi Bosanska Krajina, Bosanska Posavina, vzhodna Srbija ter občine na jugu Srbije ob južni Moravi (ibid., 79–80).

Medregionalne migracije do leta 1970 še niso imele večjih razsežnosti, razloga, da do tega v tem obdobju še ni prišlo, pa sta v največji meri demografski in ekonomski. Prvi temelji na trditvi, da je bilo gibanje prebivalstva še zmeraj znotraj regionalno (poleg množičnega odhajanja v tujino), saj so bolj razvite regije še vedno črpale lastne vire delovne sile iz kmetijstva in naravnega prirastka. Ekonomski razlog pa najdemo v dejstvu, da so razvite regije nižji prirastek uskladile s hitrejšo rastjo zaposlenosti (Mežnarić 1986, 34). Silva Mežnarić pa še vedno postavlja vprašanje, kako »večja stopnja zaposlovanja, višje investicije per capita in malodane izginotje agrarne prenaseljenosti v bolj razvitih regijah niso bili dovolj privlačni dejavniki za večje medregionalne migracije« (ibid., 34)? Avtorica nam na to vprašanje odgovori z dvema argumentoma, in sicer: ekonomskim ter sociološkim. Ekonomskega poda s trditvijo, da je imel v »lebdečem čakanju na migriranje« odločilen vpliv delež nezaposlenega in nezadostno zaposlenega prebivalstva v vseh regijah, »pričakovanje, da se bo kmet premaknil na večjo razdaljo pa ni upravičeno /.../ siromašen, obseden s problemom preživetja, manj izobražen in brez samozaupanja se kmet iz nerazvitih področij obotavlja zapustiti kmetijstvo bolj kot kmet iz razvitih področij« (Mihailović v Mežnarić 1986, 35). S sociološkega vidika pa je imelo to »čakanje na migracije« v preddverjih regionalnih in občinskih centrov naravo stopnjevanja premikov, kar pomeni, da so imeli intenzivni migracijski premiki do leta 1961 naravo prvostopenjskih oziroma znotraj regionalnih gibanj, medtem ko je do večjih skokov, ki jim je mogoče prisoditi pomen drugostopenjskih migracij, kot je denimo prehod v veliko mesto, prihajalo zgolj v lokalnih in regionalnih okvirih (ibid., 35).

2.5 Obdobje od 1971 do 1980

Kot sem namignila že v prejšnjem sklopu, je do hitrih sprememb narodnostne sestave prebivalstva Slovenije prišlo v pričujočem obdobju. Zunanje okoliščine, ki so na to vplivale, pa so (1) zagon gospodarstva po končani gospodarski reformi in izboljšanje življenjskega standarda v pogojih skoraj povsem zaprtega notranjega trga in velikega povpraševanja, (2) prva naftna kriza, ki je države Zahodne Evrope pognala v recesijo in so tako poostrele kriterije priseljevanja in s tem omejile možnosti zaposlovanja tujcev ter (3) obdobje največje rodnosti v Sloveniji, kjer so pomemben delež povečanja neslovenskega prebivalstva predstavljala rojstva druge generacije priseljencev. Posledica prvih dveh, še posebej zapiranje evropskega trga, je bilo tako najbolj intenzivno priseljevanje v Slovenijo v njeni zgodovini, največja pa je bila tudi relativna rast prebivalstva (Dolenc 2007; Mežnarić 1986; Komac 2003). Poleg priseljencev so se v Slovenijo v tem obdobju vračali tudi Slovenci iz drugih republik Jugoslavije, tako da je bil v tem obdobju končan proces narodne homogenizacije Slovenije, kot ugotavlja Dolenc (2007) pa lahko govorimo celo o etničnem zapiranju Slovencev v matično republiko (Dolenc 2007, 80). Temeljne značilnosti tega, za migracijsko zgodovino Slovenije očitno najbolj odločilnega obdobja, so v pogledu selitvenih procesov med drugimi priselitveni »boom« iz Bosne in Hercegovine, saj je bil delež priseljenih kar 40 % vseh priselitev iz drugih republik, medtem ko povratnih tokov skoraj da ni bilo; relativno se je tedaj najbolj zmanjšal delež priseljenih iz Hrvaške, tudi kot posledica odseljevanja, saj se je na Hrvaško v tem desetletju odselila polovica medrepubliških migrantov, kar je po vsej verjetnosti posledica gospodarskega razvoja sosednje republike, kjer je domače prebivalstvo potrebovalo delovno silo tudi zaradi velikega števila hrvaškega prebivalstva v tujini; migriranje v tem obdobju pa je končno dobilo urbanizirano podobo, saj se je več kot 80 odstotkov priseljencev naselilo v mestnih naseljih (Dolenc 2007; Mežnarić 1986). Po zaprtju evropskega trga delovne sile je na dan prišla tudi internacionalizacija učinkov notranjih trgov delovne sile, očitna je postala delitev Evrope na razviti imigracijski sever ter nerazviti emigracijski jug, tako da je onemogočanje odtoka delovne sile povzročilo dodatne težave, saj se je razvil tak obrazec potrošnje, ki se zanaša na stalno možnost zaslužka izven domačega okolja, ali, kot je z drugimi besedami pojasnil Kayser: »Običajna poraba prebivalstva se je povezala z gibljivostjo delovne sile« (Kayser v Mežnarić 1986, 46). Na podlagi tega je tako Silva Mežnarić načrtala naslednji model migracijskih odnosov vzdolž evropske osi sever–jug, ki je odločilno vplival na interne jugoslovanske migracije:

Čeprav je gibanje delovne sile zaustavljeno, se bo še nadaljevalo, vendar bo visoko selekcionirano; centri bodo verjetno narekovali rekrutiranje delovne sile glede na gospodarske tokove v tistih specializiranih dejavnostih, kjer ne bodo mogli zadostiti potrebam po delovni sili v takšni meri, kot jo bo zahteval tehnološki proces /poleg tega se bo/ v težnji po »brezkonfliktni« integraciji izboljševal pravni položaj že ustaljenih imigrantov in njihovih družin /medtem ko je/ zapiranje zunanjih tržišč delovne sile v nekaterih deželah že povzročilo visoko stopnjo nezaposlenosti, ki se bo v prihodnosti še naprej dvigala. Kapital, ki se usmerja k deželam v razvoju in njihovi ceneni delovni sili, se za zdaj še ogiba »neposredne periferije« migracijskih evropskih dežel ali pa /.../ »neurejeno« prodira vanje (ibid., 46).

Slovenija je tako v tem obdobju nadomestila zaprta tržišča delovne sile v Evropi in končno postala dežela priseljevanja. Vendar pa je ob tem naraslo tudi število prebivalstva, ki so se opredelili kot Jugoslovani, kar otežuje analizo dejanske narodnostne sestave prebivalstva v Sloveniji. Opredelitev Jugoslovan se je namreč v pojavila kot kombinacija pestre sestave prebivalstva, preseljevanja, narodnostnega mešanja ter tudi kot težnja po unitarizmu. Četudi je bilo v Sloveniji (in Makedoniji) takšnega opredeljevanja med vsemi republikami najmanj, pa je bilo to samo-poimenovanje značilno predvsem za drugo generacijo priseljencev, še posebej iz mešanih zakonov. Pravi »boom« tovrstnega opredeljevanja, ki je z 1,3 milijona pripadnikov postalo šesta najštevilčnejša narodnost v Jugoslaviji, je po Dolenčevem mnenju tudi posledica smrti predsednika Tita (leta 1980) ter tedanje vsesplošne evforije in priseganja k bratstvu in enotnosti tudi v prihodnje (Dolenc 2007, 82). Za Jugoslovane pa so se opredeljevali tudi številni prebivalci Bosne in Hercegovine, saj se zaradi svojih ateističnih ali drugih pogledov na svet niso želeli opredeliti kot Muslimani, kar je v tistem času služilo tako za poimenovanja veroizpovedi kot tudi narodnosti (ibid., 83).

2.6 Obdobje od 1981 do 1990

V zadnjem desetletju skupne države so se selitveni tokovi iz drugih republik v Slovenijo začeli počasi umirjati. »Naraščajoča gospodarska kriza na začetku osemdesetih let (znatno obdobje stabilizacije s pomanjkanjem osnovnih življenjskih potrebščin, ki ga je Slovenija manj občutila

tudi zaradi bližine Avstrije in Italije, hkrati tudi zapiranje državne meje z uvajanjem depozita) se ni reševala z ekonomskimi, temveč s političnimi ukrepi« (ibid., 85). Okoli leta 1988 so se relativno hitro začele zaostroovati razmere na trgu dela ob sočasnem razpadanju enotnega jugoslovanskega trga, ob tem pa se je začelo tudi obdobje velikih političnih sprememb, vse močnejša etnična homogenizacija prebivalstva v republikah, naraščanje nacionalizmov ter tudi prvi medetnični spopadi na Kosovu. Tako se istega leta zaključi dolgo obdobje primarnega ekonomskega priseljevanja v Slovenijo. Sprejeti so bili tudi zakoni, ki so omogočali začetek uvajanja podjetništva ter odpuščanje delavcev zaradi stečajev, tako da se je iz Slovenije tedaj odselilo veliko število priseljencev iz nekdanje Jugoslavije. Po Dolenčevi (2007) oceni je pred osamosvojitvijo v Sloveniji prebivalo okoli 30 tisoč priseljencev iz ostalih republik (pretežno iz Bosne in Hercegovine), ki v Sloveniji niso imeli stalnega prebivališča in niso bili popisani kot prebivalci Slovenije in ki so zaradi poznejših nepredvidljivih razmer ostali v Sloveniji, kjer še vedno prebivajo kot tujci ali pa so pridobili slovensko državljanstvo (Dolenc 2007, 85–86). V tem obdobju pa se je preseljevanje iz Bosne in Hercegovine v primerjavi s priseljevanjem iz drugih republik še povečevalo in že preseglo polovico selitvenega prirasta, če pa bi upoštevali še začasne priseljence, pa bi bil delež omenjene države kar dvotretjinski. Tako je Bosna in Hercegovina v tem obdobju po petdesetih letih (od popisa leta 1948) Hrvaški prevzela vodilno vlogo izvirnega območja priseljencev v Slovenijo, medtem ko se je znatno zmanjšalo število priseljencev s prvim prebivališčem v ožji Srbiji ali Vojvodini, saj sta odseljevanje in smrtnost presegli novo priseljevanje v Slovenijo (ibid., 86). Pričujoče desetletje pomeni tudi preobrat doslej prevladujočih tokov moške migracije iz nekdanje Jugoslavije, saj so se v Slovenijo v večji meri priselile ženske, ki so predstavljale 53 odstotkov vseh priseljencev, predvsem iz Bosne in Hercegovine, od koder se je preselilo več žensk kot vseh moških iz drugih področij nekdanje skupne države. Ti tokovi so bili pogojeni tako z možnostjo zaposlovanja žensk na nekvalificiranih delovnih mestih v gostinstvu in zdravstvu, kot tudi z namenom združevanja družin (Dolenc 2007; Cukut 2008).

2.7 Od leta 1991

Po osamosvojitvi se je Slovenija soočila z nekaterimi novimi oblikami priseljevanja, vendar je migracijska problematika ostala najbolj povezana z nekdanjo Jugoslavijo, saj je več kot 80

odstotkov vseh priseljencev prihajalo iz področij nekdanje skupne države. Nova država se je tako v obdobju po osamosvojitvi soočala z imigracijskimi procesi, kamor med drugimi spadajo pridobivanje državljanstva Republike Slovenije, legalizacija prebivanja državljanov nekdanje SFRJ, ki so ob osamosvojitvi že živeli v Sloveniji, vendar bivališča niso imeli administrativno urejenega, prisilne migracije s področij nekdanje države, kjer so izbruhnili vojni spopadi, ilegalne migracije (ki imajo v največ primerih ekonomske korenine) državljanov Zvezne Republike Jugoslavije, Bosne in Hercegovine ter Makedonije, pa tudi azijskih držav, katerim je Slovenija služila kot prehodno območje na poti v Evropsko unijo in so zato pogosto zlorabljali slovensko azilno politiko ter ob sprejetju v državo vložili prošnjo za azil (Dolenc 2007; Kobolt 2002). Največ priseljenega prebivalstva je v prvem desetletju po osamosvojitvi prišlo iz Bosne in Hercegovine, saj so vojne vihre mnoge prebivalce pognale v izgnanstvo, vendar pa so ocene njihovega števila v Sloveniji različne, saj jih mnogo nikoli ni bilo registriranih, Dolenc pa ocenjuje, da segajo nekje do 70 tisoč ljudi (Dolenc 2007; Komac 2002). Zdi se, da so v Slovenijo v tem času prihajali večinoma muslimani (Bošnjaki), saj so se Hrvati in Srbi (živeči na področju Bosne in Hercegovine) povečini umaknili v svoje t. i. matične domovine (Komac 2002, 93). Po končani vojni na Balkanu se je število beguncev seveda začelo zmanjševati, glavni razlogi za to (v obdobju od leta 1991 do 2000) poleg vračanja v domovino pa so bili odhodi beguncev v druge države, večinoma države Evropske unije, kjer so že prebivali njihovi sorodniki, ureditev statusa tujega državljan ali pa pridobitev slovenskega državljanstva (Dolenc 2007, 90). Begunsko populacijo so v večji meri sestavljale ženske v starosti od 20 do 25 let, kar je posledica dejstva, da so bili moški te starosti večinoma vojaški obvezniki (ibid.).

Od leta 1991 je bilo torej priseljevanje v Slovenijo v znamenju velikega pritoka beguncev, medtem ko je bilo odseljevanje iz Slovenije najbolj izrazito kmalu po razpadu Jugoslavije. Kot ugotavlja Alenka Kobolt, ki je leta 2002 izdala študijo o drugi generaciji priseljencev *Zdej smo od tu – A smo še čefurji?* navaja, da je bila Slovenija v tem času predvsem zaradi želje po približevanju in usklajevanju z Evropsko Unijo prisiljena sprejeti nekatere strožje ukrepe na vzhodni in južni meji, na kar pa ni bila niti zakonodajno kot tudi ne vrednostno pripravljena in je kot taka probleme reševala improvizirano ter z iskanjem zasilnih rešitev, kar je seveda pripeljalo do mnogih napak, ki so jih najbolj čutili priseljenci (Kobolt 2002, 25).

Že v začetku tega sklopa sem omenila procese, s katerimi se je nova država srečala po osamosvojitvi, kot navaja Kobolt (2002) pa smo lahko na prelomu tisočletja priseljene razdelili v naslednje skupine, in sicer:

- priseljeni iz drugih republik s pridobljenim slovenskim državljanstvom (okrog 180 tisoč oseb v prvem valu in nekaj tisoč novih, ki so državljanstvo dobili v zadnjih letih);
- priseljeni iz drugih republik s statusom tujca (vključno s tistimi, ki imajo status začasnega zatočišča (begunca)) – okrog 70 tisoč oseb;
- okoli 30 tisoč in več oseb, ki ilegalno bivajo v Sloveniji in
- dnevni pritoki (ocena 50 do 100 dnevno tranzitnih migrantov leta 1999 in 2000), ki skušajo preko Slovenije priti v zahodno Evropo (ibid., 25–26).

Ker se pričujoče delo med drugim ukvarja s fenomenom »čefurstva« v Sloveniji, naj omenim, da največje število priseljencev spada v prvo skupino; gre torej za posameznike, ki slovensko državljanstvo imajo, prav tako imajo uradno vse pravice kot ostali državljani, skupina, kakršna je predstavljena v Vojnovičevem romanu, pa je dejansko tudi rojena v Sloveniji in tako predstavlja drugo ali pa celo tretjo generacijo priseljencev. Ker bom čefurja podrobneje opisala v enem od naslednjih poglavij, naj to mesto izkoristim še za kratek teoretični oris migracijskih odnosov, ki bo prispeval k lažjemu razumevanju problematike priseljencev v Sloveniji in pogoste diskriminacije le-teh pri nas. Silva Mežnarić je omenjeno problematiko povzela s pomočjo konfliktnih modelov (teorij) migracij. Ti modeli po njenih besedah temeljijo na trditvi, da interne migracije izhajajo iz socialnih, ekonomskih in političnih neenakosti ter iz »dihotomnega, izkoriščevalskega odnosa med centrom in periferijo« (Mežnarić 1986, 44) in so kot take strukturalno v središču razvoja emigracijskih in imigracijskih področij.

Pretok delovne sile ni niti konjikturen niti regionalen pojav, temveč eden od najpomembnejših dejavnikov sodobne ekonomije, rezultat vključevanja slabše razvitih sektorjev (ruralnih na periferiji) v gospodarsko bolj razvite (urbanizirane v središčih). Na ta način migracije kot dinamični proces samo poglobljajo gospodarske neenakosti in – kar je eden glavnih sklepov teh teorij – pospešujejo razvoj tako v prevladujočih sektorjih središč kot tudi, čeprav v veliko manjši meri, v centrih emigracijskih (perifernih) dežel (ibid., 44).

Migracije so tako del globalnega odnosa eksploatacije in dominacije, kar med drugim pomeni, da nobeno emigracijsko področje nima nikakršnih možnosti, da bi se razvilo, saj emigracija »ustvarja iz periferije periferijo periferije« (Amin v Mežnarč 1986, 45):

/Emigracija namreč/ siromaši pokrajine in jim onemogoča strukturalno preobrazbo v smeri napredka. Da bi se /.../ obranila in preživela, reagirajo emigracijska področja, pa tudi cele družbe tako, da »krepijo« tradicionalne strukture družbene organizacije, tiste, za katere že iz tradicionalnih izkušenj vedo, da so jih dotlej tudi v osiromašenih pogojih ohranile pri življenju. Ta zaprta revščina hkrati krepi učinek izločevanja ekspanzivnih in ustvarjalnih delov prebivalstva in tako znova proizvaja pogoje za emigracijo (ibid., 45).

Tako ni nenavadno, da se tudi vrednote dežel, ki priseljence sprejemajo, temeljijo na domnevi, da je nekdo prišel »iz nerazvitega sveta« in se v takem ali drugačnem pogledu od nas razlikuje in ker so področja, od koder priseljenci prihajajo v večini slabše razvita od dežele sprejemnice, se takšna ideja ustvari tudi v glavah prebivalcev države sprejemnice. Kakšna pa je bila slika prebivalstva v Sloveniji po njeni osamosvojitvi? Po izobrazbi se je v desetih letih od osamosvojitve najbolj zmanjšalo število prebivalcev z nedokončano osnovno šolo, ki je z 16,7 % v letu 1991 padlo na 6,3 % leta 2002, medtem ko se je občutno povečal odstotek prebivalstva z zaključeno srednjo izobrazbo. Več kot polovica prebivalstva je namreč imela ob popisu leta 2002 končano poklicno, srednjo strokovno ali srednjo izobrazbo, medtem ko je imelo višjo od srednje izobrazbe 12,9 % prebivalstva, kar je dobre 4 % več kot ob popisu leta 1991 (Komac 2003, 102). Za večinsko populacijo je ob popisu 2002 veljalo, da je povprečna stopnja izobrazbe končana srednja šola in medtem ko podobna ugotovitev velja še za Črnogorce, Hrvate, Makedonce in Srbe, pa so pri Albancih, Bošnjakih, Muslimanih in Bosancih prevladujoče kategorije brez izobrazbe. Komac navaja, da se v teh številkah kažejo rezultati razvoja Slovenije v 70. letih, ki je temeljil na vlaganju v delovno intenzivne panoge, ki so potrebovale nizko izobraženo delovno silo, načrti prestrukturiranja gospodarstva, ki bi vsebovali tudi izobraževanje presežnih delavcev pa teh populacij niso »dosegli« (ibid., 103). Podobna slika smo lahko zasledili tudi pri raziskovanju visokošolsko izobraženih, kjer prevladujejo enake populacije kot pri srednje izobraženih, medtem ko je zopet najnižje deleže visokošolsko izobraženega prebivalstva zaslediti pri Albancih, Bošnjakih, Muslimanih in Bosancih (ibid.). Komac pa ob tem opozarja tudi na kategorijo »niso želeli odgovoriti«:

Pri razpravi o narodni pripadnosti smo navedli, da je bil pretežni del tistih, ki na vprašanje niso želeli odgovoriti, rojen v Sloveniji. Z veliko verjetnostjo je mogoče trditi, da to kategorijo tvorijo predvsem pripadniki druge generacije. Imajo relativno ugodno izobrazbeno strukturo, med njimi pa je tudi nadpovprečno število magistrstrov in doktorjev znanosti. Je to morda populacija, ki se že »pripravlja« na prestop k večinski etnični skupini ali morda populacija, ki bo prineseno identiteto staršev preoblikovala in ohranjala na nov način (ibid., 103)?

Glede zaposlitvenega statusa Komac navaja, da je pripadnike narodnih skupin mogoče najti v vseh skupinah. Pripadniki večinskega naroda zasedajo pretežni del delovnih mest v zakonodajni, sodni in izvršni oblasti, prav tako pa Slovenci tvorijo tudi sloj kmetovalcev, gozdarjev lovcev in ribičev. Manj Slovencev je zaposlenih v poklicih za neindustrijski način dela, manj je upravljalcev strojev in naprav ter v poklicih za preprosta dela: 34 % prebivalcev, zaposlenih v eni od teh kategorij, se je opredelilo za Slovence. »V nasprotju s temi trendi pa pripadniki »imigrantskih« populacij v veliki meri opravljajo poklice, ki jih pripadniki večinskega naroda ne želijo opravljati« (ibid., 104). Podatki, ki govorijo o statusu aktivnosti pripadnikov posameznih narodnih skupin pa kažejo, da je bil odstotek zaposlenih in samozaposlenih leta 2003 pri večinskem prebivalstvu manjši v primerjavi z imigrantskimi populacijami, saj so slednje pač mlajše z visokim odstotkom delovno aktivnega prebivalstva. Med slovensko populacijo pa je bilo po drugi strani manj brezposelnih – 6 % – medtem ko se je odstotek brezposelnih pri neslovenskih populacijah gibal med 8,5 in 11 %, saj so potrebe po nizko izobraženi delovni sili omejene in tako je visok odstotek nezaposlene populacije znotraj kategorij Bošnjaki, Muslimani in Bosanci, ki ima izvore tudi v pomanjkljivi izobrazbeni strukturi teh populacij, mogoče prikazati kot narodni problem diskriminiranja točno določene populacije (povečini iz Bosne), s točno določenimi značilnostmi – po večini so islamske veroizpovedi (ibid., 104).

Z nastankom samostojne države Slovenije se je za imigrantske populacije položaj radikalno spreminjal; poprejšnji pripadniki konstitutivnih narodov Jugoslavije, ki so najpogosteje zaradi iskanja zaposlitve v drugem področju še vedno skupne domovine, so praktično čez noč postali »statistično ugotovljene manjšine z vsemi atributi ekonomskih imigrantskih skupnosti« (ibid., 105). Vprašanje »domovine« pa še danes pri mnogih pripadnikih imigrantskih skupnosti ostaja odprto. Jeziki narodnostnih skupnosti so že pred osamosvojitvijo Slovenije začeli izgubljati

družbeno veljavo, saj je bila Ustavna določba o primatu slovenskega jezika na področju Slovenije zapisana že v republiški ustavi iz leta 1974. Slovenščina je bila namreč jezik izobraževanja, množičnih medijev in poslovanja republiških in zveznih organov, ki so poslovali na področju Slovenije, poleg tega pa so se v slovenščini izdajali tudi osebni dokumenti (ibid.). Odnose po spremembah in razpadu nekoč skupne države in odnos javnega slovenskega mnenja do priseljencev lahko uvidimo skozi podatke javnega mnenja iz leta 1992 (kar je kmalu po osamosvojitvi in kar zrcali, da korenine tovrstne delitve segajo še v čase pred osamosvojitvijo). Pri raziskavi javnega mnenja leta 1992, ki je zadevalo problematiko priseljencev, je bilo namreč postavljeno vprašanje: Kako naj ravnaajo neslovinci (»iz drugih republik«), ki že dalj časa živijo v Sloveniji? Največje število odgovorov je bilo, da naj se naučijo slovenskega jezika in naj se prilagodijo na tukajšnje razmere, med seboj pa da naj uporabljajo svoj jezik in gojijo svojo kulturo (60 %), drugi najštevilčnejši odgovor (12,9 %) je bil, da naj opustijo svojo kulturo in jezik in naj sprejmejo slovensko, medtem ko se je šele na tretjem mestu z 8,9 % nahajal odgovor, da jim je treba omogočiti šolanje v svojem jeziku in razvijanje svoje kulture, hkrati pa se morajo prilagoditi razmeram v Sloveniji (ibid.). Podobne »diskriminatorne« podatke navaja tudi Kobolt (2002), ko poda informacijo, da je leta 1992 kar 46,5 % vprašanih v prvi navedbi menilo, da slovensko varnost ogroža Hrvaška, 17 odstotkov pa jih je menilo, da varnost ogroža Srbija. Poleg tega je kar 49,2 odstotkov vprašanih menilo, da lahko delavci iz drugih republik ogrozijo varnost Slovenije (Kobolt 2002, 30–31). V tem obdobju se zdi, da so se odnosi Slovencev do imigrantov (tudi druge generacije priseljencev) še slabšali, saj jih je bilo veliko od njih mnenja, da je država slovenska državljanstva preveč radodarno razdeljevala med priseljence iz ostalih republik, da bi morala Slovenija ob dodelitvi državljanstva upoštevati kriterij znanja slovenskega jezika in daljšega bivanja v Sloveniji. Zanimiv pa je še en podatek iz leta 1992, in sicer odgovori na vprašanje, katerih skupin ljudi ne bi želeli imeti za sosede: 49,1 % je odgovorilo, da ne bi želeli imeti Muslimanov, kar 55,6 % pa se je odločilo za imigrante, torej priseljence iz drugih republik nekdanje Jugoslavije (ibid.).

2.8 Slovenci in »slovenska« kultura

»Slovenska« zavest torej sega že v čase pred osamosvojitvijo, ko so se z migracijskimi procesi začeli rojevati nacionalizmi različnih razsežnosti, katere so zagovorniki v veliki večini

opravičevali s slovenskim jezikom, kot jedrom »slovenske kulture«, vse pogosteje pa so se začele pojavljati trditve o »čisti« slovenski kulturi, ki so v ospredje postavljale Karantanijo kot jedro prve demokracije in predjugoslovanska slovenska literarna gibanja. Del zgodovine, ki ga je današnja Slovenija preživela v okviru Jugoslavije, so označevale kot »temno plat« ali »korak nazaj« v razvoju Slovenije (Hansen 1996; Lindstrom 2003). In ravno iz teh nacionalističnih idej, ki so se v slovenski javnosti pojavljala vse pogosteje in se pojavljajo še danes, se je rodil čefur, katerega bom skušala podrobneje predstaviti v tretjem poglavju tega diplomskega dela. Vendar pa je za razumevanje slovenskega nacionalizma in slovenske nacionalne identitete, za kakršno se danes zavzemajo mnogi, smiselno podati nekaj teoretsko zgodovinskega ozadja študij nacionalizma. Slovenski nacionalizem ima precej paradokсно podobo, saj po eni strani zaničuje južne sosede v imenu »pravega Slovenstva«, po drugi strani pa se neutrudno žene za Evropo, v kateri nemalokrat daje vtis, da evropskim vrednotam in normam daje prednost pred domoljubnimi vrednotami »prave slovenske kulture«.

Ugledni ameriški strokovnjak za južnoslovanske kulture, Andrew Wachtel, že v uvodu v svojo študijo z naslovom *Ustvarjanje naroda, razbijanje naroda: književnost in kulturna politika v Jugoslaviji*, pove, da je nujno razlikovati med državo in narodom. Slednji namreč za razliko od države ni politična enota, medtem ko je narod neko stanje duha oziroma zamišljena skupnost, kateri člani ne pripadajo po objektivnih identifikacijskih merilih, ampak zaradi prepričanja, da ji pripadajo (Wachtel 2003). Podobno tudi sociolog kulture, Aleš Debeljak (2003), opozori, da so narodi nekakšne nadgeneracijske življenjske skupnosti, ki »na podlagi volje posameznikov po skupinski pripadnosti in na osnovi sebi pripisanih, pa tudi tujih tradicij razkrivajo neko posebno samorazumevanje« (Debeljak in drugi 2003, 1).

V dobrih zadnjih dveh stoletjih teoretskega raziskovanja naroda se je oblikovalo več različnih in med seboj konkurenčnih pogledov nanj: od primordialističnih, ki narod vidijo kot fenomen, izhajajoč iz daljne zgodovine, in v ospredje postavljajo »naravnost« in staroveškost ter občutek »sorodnosti«, »družinskosti« naroda, do konstruktivističnih, ki narod vidijo kot umetno ustvarjen, skoraj da moderni konstrukt in posledico nacionalizma kot »temeljne poteze modernizacije« šele od 18. stoletja dalje pa vse do etničnih, ki med zgornjima dvema pogledoma sklepa kompromis, saj zanje predmoderna etnična preteklost nekega kasneje oblikovanega naroda ni tabula rasa, a kljub temu priznavajo tudi njeno usodno, radikalno modernistično »nacionalizacijo«.

Pri pojmovanju naroda pa je treba upoštevati oboje; je namreč tako zgodovinska realnost kot tudi ideološki konstrukt, ali, kot navaja Velikonja (2002): »kontinuiteta z etnično preteklostjo in obenem modernistična inovacija: dejstvo in najstvo« (Velikonja 2002, 284). Večina evropskih narodov je nastala v času zgodnje moderne dobe, ali, kot jo je označil Nietzsche, v času »nacionalne nevroze«, na povečini skupnih etničnih osnovah, kjer poprejšnjo primarnost verske, fevdalne in lokalne identitete nadomesti nacionalna, medtem ko vertikalno solidarnost nadomesti občutek horizontalno povezane nacionalne skupnosti (ibid.). Tam, kjer si je narod vzpostavil samostojno politično državo in s tem postal nacija, pa je oblike narodne pripadnosti okrepilo republikansko načelo, ki zahteva enakost pred zakonom za vse, ne glede na jezik, narodno poreklo, spol, družbeni položaj ali vero (Debeljak in drugi 2003, 1). Narod torej ustvarja občutek skupnosti, povezanosti v moderni družbi, ki je obenem urbanizirana in atomizirana, množična, a obenem individualna in fragmentirana (Velikonja 2002, 284). Občutek pripadnosti pa se ne oblikuje v vakuumu, temveč vedno na podlagi razlikovanja med »nami« in »njimi«, torej na posebnem razumevanju in povičevanju kvalitet, ki jih razlikujejo od drugih narodnih skupnosti (Hansen 1996; Velikonja 2002; Debeljak in drugi 2003). Potencialna predstopnja oblikovanja naroda pa je etnija, ki je bodisi lateralna/aristokratska ali vertikalna/ljudska skupina ljudi na določenem ozemlju in ki jo sicer povezujejo denimo kultura in jezik in različnost od drugih skupin, nima pa še politične zavesti o sebi. Iz etnije namreč lahko nastane narod, ni pa to nujno. Med pomembnejše objektivne dejavnike oblikovanja naroda, ki sicer nikoli ne nastopajo vsi skupaj, tako štejemo skupno ozemlje, skupni jezik, skupno etnično poreklo, skupno državo in zgodovino, mite, jezikovno, kulturno, gospodarsko in religijsko izročilo, medtem ko je med subjektivnimi najpomembnejši nacionalizem, torej samozavedanje in samopredstavljanje skupine kot naroda in »prav slednje je tisti bistveni dejavnik, ki še nedoločeno, amorfnó etnično skupnost, iz predmoderne dobe nadgradi v nacionalno v moderni« (Velikonja 2002, 284).

Vsako oblikovanje naroda je specifičen proces, vendar pa lahko nastajanje evropskih narodov razdelimo na dva glavna načina, in sicer: (1) odločilen država-narod model, kot je to potekalo pri zahodnejših narodih (Velika Britanija, Francija) in pri katerem je bil odločilen državno-geografski okvir ter (2) odločilna skupna jezik in kultura, kot se je to zgodilo pri narodih srednje in vzhodne Evrope. Iz prvega se je rodil politični nacionalizem, ki temelji na ozemeljskem načelu in ki teži k vzpostavitvi avtonomnih državnih ustanov, medtem ko se je iz drugega rodil kulturni nacionalizem, utemeljen na personalnem oziroma krvnem načelu in ki je usmerjen k

organicistični povezanosti narodne skupnosti. Oba pa sta usmerjena k istemu cilju, in sicer nacionalni državi, ki naj bi v idealnem smislu v svoje meje spravila vse predstavnike svojega naroda (Hansen 1996, Velikonja 2003). Narod mora tako najprej kot namišljena zgodba obstajati v glavah ljudi, preden lahko skupaj drži njihove vrednote in navade, pa naj bo to na vojnem bojišču ali pa na nogometnem igrišču (Debeljak in drugi 2003, 2). Razlika od drugih skupnosti, ki sem jo že omenila, je ključnega pomena, saj mora med mano in okolico obstajati neka razlika in prav ta je, kot navaja Debeljak, mati identitete in tako je osnovni kriterij pripadnosti mogoče praktično udejaniti le s pomočjo izumljanja, vzdrževanja in premeščanja razlik, ki vedno znova vzpostavljajo in premikajo meje med nami in njimi (Debeljak 2004, 58).

Slovenija v pogledu oblikovanja naroda zagotovo spada v drugo skupino ustvarjanja naroda, saj sta bila jezik in kultura nedvomno središči nacionalnega in političnega artikuliranja Slovencev. »Slovenski kulturni sindrom«, kot ga imenuje Dimitrij Rupel, pomeni privilegirano vlogo kulture, zlasti literature, tudi v političnih zadevah (Velikonja 2003, 292). Vendar pa je pomembno opozoriti, da slovenska kultura (kot tudi nobena druga) kot taka ne obstaja, temveč v slovenskem kulturnem prostoru obstaja snop raznih kulturnih tradicij s sebi lastnimi značilnostmi (Hansen 1996; Debeljak in drugi 2003). Tako nacionalna identiteta ni cilj in normativna vrednota, temveč je proces nenehne preobrazbe in pogajanj o delnih in začasnih smislih, zato je bolje govoriti o nacionalni identifikaciji (Debeljak in drugi 2003, 2). Kulturo kot osnovo nacionalne identifikacije je napak razumeti kot čvrsti oklep ali stabilno tvorbo, ampak je hrbtenica kolektivnih načinov življenja (Debeljak 2004). S tem ko iz besednjaka odstranimo termin »slovenska kultura« in ga zamenjamo s »kulturami na Slovenskem«, lahko pometemo z vsemi nacionalističnimi ideologijami, ki v zgodovini »slovenstva« privilegirajo karantansko demokracijo in iz nje odstranjujejo povezanost južnoslovanskih narodov in se sprijaznimo s tem, da sta tako eno kot tudi drugo obdobje in še mnogo drugih prispevala k razvoju kulture, kakršno imamo danes in kakršna se bo še naprej spreminjala. Poimovanje kultur na Slovenskem pa zajema tudi »najnovejše oblike kreoliziranih izraznih stilov« (Debeljak 2004, 63) (Hansen 1996; Debeljak 2004). Enega od takih izraznih stilov predstavlja tudi popularnost Balkan kulture, v kateri se posamezne podobe, ideje in zaščitni znaki iz kulturnega izročila iz bivše skupne države ustvarjalno sintetizirajo v novih proizvodih, ki seveda ne pomenijo zgolj pasivnega prenašanja izraznih, vedenjskih in vrednotnih obrazcev iz bivše Jugoslavije v predstavnostne samoidentifikacijske okvire mladinskih in urbanih slojev na Slovenskem, ampak utelešajo

samosvojo kulturno držo (Debeljak 2004, 63). In prav ta samosvoja kulturna drža je čefurstvo – nekdanj zaznamovana le s priseljenci iz ostalih republik bivše Jugoslavije, danes pa vedno bolj dobiva svojo subkulturno obliko, v kateri se ne najde zgolj druga ali tretja generacija priseljencev, ampak jo lahko »za svojo« vzamejo tudi posamezniki, ki delujejo kot »čistokrvni« Slovenci. Omenjena kultura je razvila svoj jezik ali pa je jezik razvil njo, v vsakem primeru sta med seboj tesno povezani, o njej bom poglobljeje spregovorila v tretjem poglavju, naj pa na tem mestu končno preidem na roman iz naslova tega diplomskega dela, *Čefurji raus!*

3 „ČEFUR“ GORAN VOJNOVIĆ ALI VPOGLED V ŽIVLJENJE IN USTVARJALNI OPUS „ČEFURSKEGA“ INTELEKTUALCA

3.1 Kdo je Goran Vojnović?

Goran Vojnović, avtor knjige, ki je osrednji predmet tega diplomskega dela, se je rodil leta 1980 v Ljubljani. Njegova starša sta v Ljubljano prišla študirat, oče iz Visokega v Bosni in Hercegovini, mama iz Pulja na Hrvaškem, in sta v Sloveniji ostala preprosto zato, ker jima je bilo všeč (Petrović, 2011). Avtor je torej »tipičen« pripadnik druge generacije priseljencev v Sloveniji, o katerih sem nekaj besed spregovorila že v prvem poglavju ter o katerih bo še govora v naslednjem poglavju. O tem, ali je res čefur ali ne, bo prepuščeno individualnemu razumevanju po besedah iz naslednjega poglavja, sam pa o sebi pravi, da je »čefur, ki navija za Slovenijo« (Vojnović v Petrović 2011, 60) ter da je »verjetno slovenski pisatelj, ker drugo ne more biti« (ibid.). Nadalje o sebi pove:

Če me vprašajo, ali se počutim Slovenca, lahko rečem: danes se počutim v redu – ali je to zdaj to? Ker nimam privzgojenih teh nacionalnih občutkov, ne vem, s čim to povezovati ... kaj zares pomeni počutiti se Slovenca. Tudi ne vem, kaj pomeni počutiti se Srba. Če igra Srbija proti Grčiji in navijaš za Srbijo – ali je to dovolj? Ker tudi za Slovenijo vedno navijam in se mi zdi, da bi moralo to biti dovolj (Vojnović v Petrović 2011, 60).

Na vprašanje, ali je čefur, odgovarja:

Branko Đurić ali Dušan Jovanović ali pa Saša Lošić, ki so prav tako od nekod prišli, nimajo čefurskih problemov. Dva najboljša slovenska kiparja sta Bosanca in od teh ljudi ne moremo zahtevati, da se počutijo kot čefurji. Moramo pa se zavedati, da gre – ko govorimo o čefurjih – za ljudi, ki tudi nekaj delajo in ne samo kradejo. Če jih tako gledamo, čefurji niso več tiste grozne karikature z zlatimi verižicami. /.../ In zato zagovarjam stališče, da smo tako Zoran Janković kot Magnifico, Branko Đurić in jaz vsi čefurji, ker je potem slika boljša. Če se namreč vsi distanciramo, če mi s temi čefurji nočemo imeti nobenega opravka, potem ostanejo le še tisti, ki ropajo menjalnice ... če pa smo to mi vsi, cela nogometna reprezentanca in pol košarkaške in pošten del kulturne scene, potem dobimo

lepo sliko lepega dela Slovenije, ki prispeva veliko pozitivnega (Vojnović v Petrović 2011, 61).

3.2 Ustvarjalni opus s področja filma

O literarnem prvencu *Čefurji raus!* bom več povedala v nadaljevanju, naj pa sprva spregovorim nekaj besed o avtorjevem življenju. Rojen je torej v Ljubljani, večino življenja je preživel v ljubljanskem naselju Fužine, kjer po nekaterih podatkih, še bolj pa se je to utrdilo v skupinskih predstavah sodobnih Slovencev, prebiva največje število tako imenovanih čefurjev. Dokler ni prišlo do poškodbe kolena, je bil prepričan, da se bo ukvarjal s košarko, vendar mu je omenjeni dogodek to preprečil in vpisal se je na študij režije na ljubljansko Akademijo za gledališče, režijo, film in televizijo, kamor je bil sprejet v prvem poskusu. V času študija je režiral dva kratka filma, ki sta požela uspeh in osvojila mednarodni nagradi, in sicer *Fužine zakon* in *Sezona 89/91*. Po koncu študija je napisal scenarij za film *Sretan put Nedime*, ki je nastal v režiji Marka Šantića in zanj prejel nagrado za najboljši scenarij na festivalu na Dunaju, film se je predvajal tudi na sarajevskem filmskem festivalu in tam prejel nagrado Srce Sarajeva, bil pa je nominiran tudi za nagrado evropske filmske akademije. Že leto kasneje, leta 2006 je v produkciji Arsmedie režiral kratki film *Moj sin, seksualni manijak*, ki je doživel mednarodno premiero na festivalu Cinema Jove v Valenciji. Leta 2008 je zopet prejel nagrado, tokrat za film *Kitajci prihajajo*, in sicer mu je bila na Festivalu slovenskega filma dodeljena posebna nagrada žirije. Njegov zadnji film *Piran–Pirano* je premiero doživel leta 2011. Sicer v njegov filmski opus poleg navedenih spadajo še *Tamara* iz leta 2002, ki je nastal pod njegovo režisersko taktirko, *Nočitev z zajtrkom* iz istega leta, za katerega je napisal režijo in scenarij, v oktobru pa se obeta premiera filma *Čefurji raus!*, ki je nastal po istoimenski literarni uspešnici, ki je predmet pričujočega dela ter za katerega se je pod režijo in scenarij prav tako zapisal avtor sam, pri tem pa je sodeloval s priznanim bosanskim scenaristom Abdulahom Sidranom (Slovenski filmski center: Javna agencija).

3.3 Ustvarjalni opus s področja literature

Poleg filmskega ustvarjanja pa je slovenski javnosti znan po že večkrat omenjenem prvencu *Čefurji raus!*, ki je že leta 2009 v režiji Mareta Bulca doživela odrsko realizacijo na gledališkem odru *Siti teatra* z Aleksandrom Rajkovićem – Saletom v glavni in edini vlogi. Za omenjeni roman je avtor leta 2009 prejel *Kresnikovo nagrado* ter *nagrado Prešernovega sklada* za najboljši roman

2008. Leta 2013 je zopet prejel Kresnikovo nagrado, in sicer za drugi roman *Jugoslavija, moja dežela* (Milek 2009; Slovenski filmski center: Javna agencija). Slovenska javnost ga pozna tudi po časopisnih kolumnah, v katerih odpira številna in ne vedno prijetna vprašanja ter je »proniciljiv kritik različnih pojavov v slovenski družbi« (Petrović 2011, 60). Leta 2010 je pri Študentski založbi pod naslovom *Ko Jimmy Choo sreča Fidela Castra* objavil izbor kolumn, ki obravnavajo značilnosti slovenske družbe, medijev, kulture, filma, športa in ne nazadnje Balkana. Sicer pa se je z literarnim ustvarjanjem prvič preizkusil pri sedemnajstih letih, ko je v samozaložbi izdal pesniško zbirko *Lep je ta svet* (Milek 2009). Iz že napisanega lahko delno razberemo, da v svojih stvaritvah pogosto obravnava problematiko, povezano z Balkanom, bivšo skupno državo ter čefurji, kot sodobnim pojavom slovenske družbe. Ker je tudi sam odraščal na Fužinah, se tega naselja in življenja v njem spominja, četudi sam pravi, da nikoli ni poslušal turbofolka ali se skozi Ljubljano peljal z odprtimi okni in glasno glasbo v avtomobilu – kar sta eni od stilskih značilnosti čefurjev – se je pa s to subkulturo in tem jezikom redno srečeval na fužinski osnovni šoli. In četudi z vrstniki ni delil občutka izključenosti, ujetosti in brezperspektivnosti, je te občutke prepričljivo opisal v svojem literarnem prvencu (Petrović 2011). Jezik je tisti, ki omenjeno knjigo dela tako posebno; Vesna Milek je v intervjuju za Delo (2009) zapisala, da če je Magnifico s pesmijo *Kdo je čefur?* začel razbijati stereotipe, je Vojnovičev roman, zdi se, dokončno pometel z negativnim nabojem te besede. Poleg tega pa je s tem romanom ustoličil čefurščino kot samostojni jezik, o katerem bom več povedala v enem od naslednjih poglavij in je tako prvi, ki je to zapisal v neki literarni obliki. »Ta jezik je obstajal že prej, v določenem trenutku se mi je zazdelo samo škoda, da bi ta jezik izginil,« pove v tem istem intervjuju za Delo (2009). Zaradi omenjene knjige je imel celo težave s policijo, saj naj bi v enem od poglavij njegov junak Marko Đorđić žalil slovenske može v modrem. »Škandal s policijo je poleg tega, da je Evropa zvedela, da naši policisti berejo, morda pripomogel, da so se za roman še bolj začeli zanimati v tujini« (Milek 2009).

3.4 Roman Čefurji raus!

Naj končno spregovorim nekaj besed o vsebini te umetnine, na katero napeljujem v zgornjih besedah. Če citiram Urbana Zorka, ki je knjigi napisal spremno besedo, smo »s čefurji dobili enciklopedijo naroda (in jezika), ki se v slovensko medijsko kulturo navadno vpisuje le skozi črno kroniko ali prek Magnificove skladbe oziroma se zliva v kalupe štanc TV-likov« (Zorko

2009, 184). Zgodba je izpoved srednješolca Marka Đorđića, ki trenira košarko, s svojo družino živi v Ljubljanskih Fužinah in je čefur. Prosti čas preživlja s prijatelji (Aco, Adi in Dejan), prav tako čefurji, s katerimi gleda nogometne tekme, popiva, kadi – včasih tudi travo, večino časa pa preživi na igriščih pred blokom. V romanu išče odgovore na vsakdanja vprašanja, tako da vsako poglavje odpira vprašanje, kot na primer: Zakaj nimam svojega nogometnega kluba? ali pa Zakaj je važno, da je Damjanović čefur? Njegova starša sta v Slovenijo prišla iz Bosne še pred njegovim rojstvom in tako vsako poletje z družino obišče sorodnike v Bosni. V šoli ni preveč uspešen, vendar očeta Radovana to ne moti, saj je prepričan, da bo njegov sin nekega dne profesionalni košarkar. Vendar pa se stvari zapletejo, ko Marko preneha trenirati, a ne ve, kako bi to lahko povedal svojemu očetu. Temu sledi kopica neljubih dogodkov: s prijatelji se zapijejo, razgrajajo na avtobusu, kjer voznik pokliče policijo in policisti Acotu zlomijo roko, nakar se slednji odloči, da se bo šoferju maščeval. Tako izsledi Damjanovića (voznika avtobusa) in ga pretepe, medtem ko se Marko trudi, da bi Aca ustavil pri tem dejanju. Po končanem pretepu vsak pobegne v svojo smer, Marka pa oče že naslednji dan pošlje na vlak za Visoko v Bosni, kjer bo ostal do nadaljnjega. Ob slovesu mu pove, da je Damjanović v komi, Marka pa je poslal v Bosno, da ga reši pred zaporom (Vojnović 2008).

Roman odpreta dva citata definicije čefur – eden iz Magnificove pesmi, ki opisuje naravo označenca, ter drugi iz etimološkega slovarja, ki opisuje naravo označevalca, ki je žaljiva – ter prepis fužinskega grafita *Čefurji raus!*. Vojnovićev čefur tako obenem opisuje pripadnika subkulture, kot jo je slovenska javnost začela razumevati v devetdesetih letih, ko se je »čefur prerinil iz margine do pollegitimne pozicije in tam mencal v usodi individualne interpretacije« (Zorko 2008, 184–185). Temu bom sicer več pozornosti namenila v naslednjem poglavju, naj pa še omenim, da je pojem čefur v letih okoli razpada skupne države označeval pretepaško mladež priseljencev iz drugih republik nekdanje skupne države kot vizualno homogenejše skupine mladeničev, ki so po Ljubljani hodili v značilnih oblačilih, kasneje pa se je pojem izkazal za univerzalno raztegljivega in je kot tak lahko zajel vse na –ić ali pa le posamezen del. Bo besedah Urbana Zorka ter po mnenju marsikaterih interpretov, avtor v knjigi uspe zapisati zakladnico vicev, rekel in vraž, ki jih je slovenska javnost skozi leta ustvarila na račun sosedov iz bivše Jugoslavije. »Marko jih ne zanika, ampak jih izpolnjuje, pojasnjuje in je nanje ponosen, saj so del njegove identitete, ki je ni imel možnosti izbrati« (ibid., 187). Bralec tako opazuje stereotip skozi oči tistega, za kogar je bil ustvarjen in se s tem sooči z bivanjsko pokrajino vzporedne, tukajšnje,

povprečnemu Slovencu oddaljene kulture, ob tem pa ta isti stereotip postane fiktivno okno v realen svet družinskih tragedij, finančne stiske, pomanjkanja človeških odnosov, predvsem pa odraščanja (ibid).

4 KDO JE ČEFUR ALI PREDSTAVITEV ČEFURSKE SUBKULTURNE SCENE »OD ZUNAJ« IN »OD ZNOTRAJ«

Že v prvem poglavju, ko sem razpravljala o nacionalni identiteti in identifikaciji, sem se obregnila ob paradoks slovenske nacionalne identitete. Vendar pa oblikovanje slovenske identitete, kakršno bi želeli videti slovenski nacionalisti, poleg tega, da povečuje slovenskost izven jugoslovanskega konteksta, poteka znotraj prav tako zamišljene celotne Evrope. Slovenija je namreč takoj po osamosvojitvi sprožila prizadevanja za priključitev Evropski uniji. Vendar pa tudi ta, evropska identiteta, četudi je širša od (eno)nacionalne, dobi pomen šele, ko se postavi nasproti nečemu, kar je drugačno od nje. Tako kot si je svet ustvaril Orient za »drugo«, nasprotno in manjvredno, tako je bilo treba tudi »namišljeno celoto Evrope zgodovinsko učvrstiti s prepoznavnimi mejami« (Debeljak 2004, 68) in tako je zaradi pomanjkljivosti fizične geografije oziroma odsotnosti izrazite naravne meje proti vzhodu, rodila potrebo po simbolni geografiji in zunanje meje premikala glede na politične okoliščine in poljubno izbrane značilnosti: »mejo so tako med drugim utelešali Odra in Nisa, zakarpatska močvirja, gorska slemena Karpatov, Urala, vršaci Alp in Pirenejev, pogorje Atlasa ali obale Črnega in Kaspijskega morja, železna zavesa ali meje šengenskega limesa« (ibid., 69). Evropa je tako nenehno spreminjala pomen, ki ga je pripisovala sovražniku, ki pa kljub vsemu ni smel izginiti, s tem pa so se zgodovinsko oblikovalečasne zveze interesov in pragmatične koalicije moči, katerih skupni imenovalec je bil strah. Vzhod in Zahod sta tako v zavesti ljudstev, ki si pripisujejo članstvo v Evropi, nastopila kot nasprotujoča si pola, kjer Vzhod nastopa kot nasprotno, drugo Evrope, ali bolje rečeno, Zahoda. Kar sta torej v srednjeveški retoriki pomenila Orient in islam, v moderni dobi pomenita Vzhodna Evropa z Balkanom in komunizmom (Debeljak 2004; Petrović 2009). S tem je strah pred drugačnim in barbarskim pogosto uspel poenotiti interese evropskih ljudstev, vedno pa jim je zagotavljal podlago za to, da so doživljali lastno držo kot moralno večvredno (Debeljak 2004, 69). Tako kot slovenska identiteta namreč tudi evropska ni nič manj paradokсна, saj je z uveljavitvijo standardov varovanja državnih meja, šengenskega limesa dojeta pozitivno, kot napredna in modernizacijska usmeritev in hkrati negativno, kot premestitev negotovosti s strani EU na ramena najbolj šibkih držav postkomunistične Vzhodne Evrope (ibid.). Balkan je torej v imaginariju Zahodnih Evropejcev tradicionalno predstavljen kot »evropska neevropa«, ta predstava pa se je še posebej utrdila v 19. in na začetku 20. stoletja, ponovno pa je postala

aktualna v devetdesetih letih dvajsetega stoletja, ko so vojne in nasilje po razpadu bivše Jugoslavije interpretirali kot manifestacijo tipično »balkanske narave« v tem delu Evrope. Diskurz razmerja med Balkanom in Zahodom je v svoji študiji *Imaginarij Balkana* izčrpno predstavila Marija Todorova, ki balkanizem od Saidovega orientalizma med drugim ločuje z argumenti, da medtem ko je Orient zemljepisno in zgodovinsko neoprijemljiv in nedefiniran, gre pri Balkanu za jasno ločeno geografsko entiteto, odločilna razlika pa je ta, da je Orient nedvomno drugi, medtem ko je Balkan Evropa, del Evrope. Nadalje objasni, da če gre pri orientalizmu za diskurz o vsiljenem nasprotju, je balkanizem diskurz o vsiljeni dvoumnosti (Petrović 2009). Slovenija je zaradi tega na še posebej problematičnem položaju, saj zaradi svoje lege, ki je križišče med romanskimi, germanskimi in južnoslovanskimi tradicijami in ki zgodovinsko nikoli ni moglo biti trdnjava, v njem potekajo nenehni medkulturni prenosi, ki pa v zavesti naše države in oblikovanja identitete na prvi pogled naredijo prej zmedo kot kar koli drugega.

Tako kot se je moderna podoba Balkana oblikovala skozi mnogovrstne mutacije, pri katerih so zahodni načini razumevanja tujega, drugega in drugačnega dejavno sodelovali s poskusi iskanja izvirne barbarogenijske kulture, tako tudi slovensko skupinsko samozaznavanje v bistvu ne more več mirno mimo vseh tistih balkanskih prvin, ki že sestavljajo vsakdanji utrip. Burek je le eden od najbolj vsenavzočih, četudi prav zato najmanj opaznih primerov za to, kako v dolgotrajnih procesih kulturne menjave tisto tuje postane domače (Debeljak 2004, 93).

Če še nadgradim Debeljakovo trditev o bureku in opozorim na primer pica bureka, pa med drugim postane jasno, da so procesi dolgega vzpostavljanja mentalitet v skupnem slovenskem prostoru vidno zaznamovani s pluralizmom (v primeru pica bureka gre namreč za mešanje vplivov z zahoda in juga). Vendar pa, ker Slovenija teži k Evropi, Evropa pa v Balkanu vidi notranjega drugega, smo tudi v Sloveniji lahko priče ambivalentnemu odnosu do Balkana. Kljub prisotnosti in priljubljenosti bureka v državi še vseeno lahko slišimo Slovence, kadar gledajo preko reke Kolpe proti jugu, kako vse, ki živijo z one strani reke in govorijo srbsko-hrvaški jezik enostavno poimenujejo Bosanci.

Vse potrebe kulturne identitete se utopijo v splošni potezi mistifikacije, pa naj bodo poimenovane s tem ali onim skupinsko zaničljivim izrazom od čapcev in dizelažev do boskurjev in čefurjev. Bosna za Slovence, za zahodne Evropejce pa še toliko bolj,

predstavlja nekaj nevarnega, hkrati pa erotičnega in metafizično neoskrunjenega, ločenega od civiliziranega sveta, kakršnega zaznamuje omrtvičena kultiviranost želje in strasti (ibid., 96).

Za priseljence iz republik bivše Jugoslavije se je v Sloveniji uveljavil izraz čefurji, ki je bil sprva močno slabšalen, vendar se zdi da v zadnjih letih vse bolj in bolj dobiva obliko subkulture, o kateri bom več povedala v nadaljevanju.

4.1 Pogled »od zunaj«

Čefur danes še vedno označuje nekaj, kar je na tak ali drugačen način povezano s priseljenci iz bivše skupne države, zanimivo študijo o odnosih med priseljenci in predvsem njihovih potomcih ali, kot jo je sam poimenoval, burekalizmu, pa nam ponuja Jernej Mlekuž v prispevku *Čapac.si ali o burekalizmu in njegovih ugrizih: analiza izbranih podob priseljencev in njihovih potomcev v slovenskih medijih in popularni kulturi*. Po njegovih besedah je burekalizem način življenja, ki je odmerjen po meri neburekov (Slovencev, večinskega prebivalstva), je način mišljenja, ki v orbiti burekalizma deluje in je fora, ki v burekalistični družbi zmeraj vžge. Burekalizem nadalje sloni na nemoči samoreprezentiranja, samoartikuliranja in samoizvajanja burekov, ali, kot avtor parafrazira Karla Marxa: »Ne morejo se zastopati, ampak morajo biti zastopani« (Marx v Mlekuž 2009, 273). Glede na to, da so za čefurje pogostejše označeni in se tudi sami identificirajo s tem imenom, predvsem druge in generacije priseljencev, lahko rečemo, da gre za skupino ljudi, ki niso ne Slovenci, ne Bosanci. Po eni strani njihove družine, lahko pa tudi samo eden od staršev, prihaja iz katere od bivših jugoslovanskih republik južno od Kolpe, po drugi strani pa so rojeni in vzgojeni v slovenskem okolju. Niso ne tu, ne tam, saj je družba, v kateri odraščajo, o njih ustvarila paleto stereotipov, družba iz katere prihajajo njihovi sorodniki – pa tudi. Medtem ko jih slovenska stereotipizirana podoba prikazuje v različnih razsežnostih, ki segajo od drugačnega naglasa slovenščine pa vse do obsodb, da nedolžnim Slovencem kradejo službe, ropajo banke in pretepajo naključne mimoidoče, jih, ko obišejo sorodnike v »matični« državi, zbadajo kot Janeze, Mojce, Fructale in podobno. Burekalizem torej o potomcih priseljencev širi stereotipe, ki vsiljujejo redukcijo zapletenih, kompleksnih in raznovrstnih fenomenov na poenostavljene, trdne in esencialistične karakteristike. Pri tem gre za moč označevanja, moč vsiljevanja pomenov in za nekakšno simbolno moč simbolnega nasilja in tako je razmerje med bureki (čefurji) in nebureki (Slovenci) razmerje moči, dominacije in spreminjajoče se stopnje zapletene hegemonije (Mlekuž

2009). Zunanji pogled na čefurje torej lahko na poenostavljen in najbolj zburekaliziran ali stereotipiziran način strnemo z besedami Magnifica, s katerimi je tudi Vojnović odprl svoj roman:

Čefur je oseba, ki živi na ozemlju določene države, vendar ni pripadnik tamkajšnje nacionalne večine. V našem primeru so to ljudje, ki prihajajo iz krajev južno ali vzhodno od reke Kolpe. Med čefurje v večini primerov štejemo tudi njihove potomce. Po svoji fiziognomiji se od pripadnikov večinskega dela populacije razlikujejo po nizkem čelu, skupaj raščениh obrveh, poudarjenih ličnicah in močnejši spodnji čeljusti. Njihove osnovne vedenjske značilnosti so: ljubijo lagodno življenje, preklinjajo, radi imajo alkohol, nežnejši spol, nogomet. Obožujejo kič in zlat nakit. Pri srcu so jim borilne veščine in so nemalokrat agresivni tudi povsem brez pravega razloga. Njihova aklimatizacijska doba je v večini primerov zelo dolga (Magnifico v Vojnović 2008, 9).

Četudi zgornje besede nakazujejo, da ne gre za populacijo, ki se zgolj po etničnih lastnostih razlikuje od večinske, je danes velik del reprezentacij čefurjev s strani popularne slovenske kulture (pa tudi politike) še vedno pod tem vplivom. Na nek način so del vsakdana, kar bi prikazala tudi analiza priljubljenih slovenskih nanizank, saj se v vsaki od njih pojavlja vsaj en čefur (na primer Fata v *TV Dober Dan* in Veso v *Teatru Paradižnik*), vendar so istočasno prikazani tudi v najbolj »zburekalizirani« podobi: opravljajo nižje plačana dela, so nekvalificirani in inteligenčno prikrajšani, torej gre za očitno težnjo po dominaciji slovenske populacije, ki se temu rada nasmeje in z užitkom spremlja vse te oddaje. Vendar pa nam tako Magnificov odlomek kot tudi spodnji citat iz Mlekuževega teksta vse bolj kristalizirata dejstvo, da čefur enostavno ni zgolj priseljenec ali njegov potomec:

/.../ Fora razstave je predstaviti najprej odnos Slovencev do t. i. čefurjev, potem predstaviti stereotype, kako naj bi čefurji bili videti in s čim se ukvarjajo. /.../ Zdaj sem glih v procesu zbiranja predmetov, ki bi jih predstavila na razstavi, pa bi rabila pomoč pri tem. Zamišljeno je, da dobim predmete, kot so stari jellow cab čevlji (tisti z gumeno kapico), široke big star hlače, šušlave trenerke, kakšen butterfly nož, pištolo, kakšne zlate ketne za okoli vratu, potem šali, majice za FK Delije, zastave (BiH, Srbije), ki jih kdo uporablja ob kakšnih proslavah, pravoslavni križi za okoli vratu itd. Na razstavi bosta vključena tudi glasba in film: kakšne določene pesmi (narodne, izvirne), ki jih posluša

druga generacija (t. i. čefurji) (Dragana Mirković, Halid Bešlić, Ceca, Braca Begić), filmi, ki so bili hit (npr. Rane) ... (Jalidi v Mlekuž 2009, 271).

4.2 Pogled »od znotraj«

Razstavo podobnega značaja iz prejšnjega odstavka bi lahko postavili tudi o pankerjih, metalcih, rokerjih ali kateri koli drugi subkulturi, ki po navadi ni nacionalno pogojena. Tako sem mnenja, da gre pri današnjih čefurjih bolj kot za nujno etnično opredeljeno skupino ljudi dejansko za subkulturno sceno, ki je s pomočjo mešanja različnih stilov enostavno postala priljubljena v Sloveniji.

O tem, da ne gre za fiksno skupino ljudi, priča tudi dejstvo, da se tudi čefurski stil z leti spreminja, saj so denimo zgoraj iskani predmeti, kot so čevlji znamke Jellow cab in široke big star hlače, v čefurskih krogih že zdavnaj iz mode. Nadomestile so jih bolj oprijete hlače, Lacoste torbice, najnovejši mobiteli itd. Da ne gre za subkulturo ampak za subkulturno sceno, nam govori ravno ta spremenljivost, ki nastaja s pomočjo globalizacije, s pomočjo prepletanja različnih trendov, saj se denimo tudi v čefurski glasbi turbofolk sliši vse več elementov ameriških glasbenih žanrov od hiphopa do r'n'b-ja in housa. Gre torej za novo obliko pripadanja in samoidentifikacije današnje mladine, kakor so bile pred leti (in so tudi danes, četudi v manjši meri) popularne subkulture metalcev, rokerjev in podobno (Velikonja 1999).

Kako torej ta subkulturna scena deluje od znotraj? Na to vprašanje nam skozi roman pripoveduje tudi Vojnovičev Marko, četudi je junak dejansko potomec priseljencev, vendar pa bi mnoge od značilnosti (ljubezen do športa in pijančevanja na primer) lahko zasledili tudi pri povprečnem pubertetniku. Protagonist nas tako skozi svoje življenjske zgodbe popelje skozi različne vidike čefurskega življenja, ki se v njegovem primeru odvija na Fužinah (čeprav bi se lahko odvijalo v katerem koli drugem koncu Ljubljane), »ne najbolj nobel koncu Ljubljane« (Skubic v Strsoglavec 2009, 86), v katerem je resda statistično gledano najvišje število »neslovencev« vendar pa gre tudi za najbolj gosto naseljen predel Ljubljane, v katerem seveda ne prebivajo zgolj priseljske družine. Soseska je torej na precej slabem glasu, vendar statistike govorijo nasprotno: Fužine so po njih med varnejšimi soseskami v Ljubljani (Močnik v Pavičić 2009, 184).

Pripoved teče deloma v pravilni slovenščini, deloma pa v fužinščini ali čefurščini, ki je svojevrstna zmes vseh jezikovnih ravnin južnoslovanskih jezikov, poleg jezikovnega idioma pa protagoniste označujeta stereotipno značilna oblačilna kultura in glasbeni okus (turbofolk). Da gre za subkulturni stil, s katerim bi se lahko identificiral (in tudi se dejansko identificira marsikateri) »čistokrvni Slovenec«, je jasno, pa četudi se zdi na prvi pogled nemogoče navzeti čefurskega jezika. Pomislimo še enkrat in se spomnimo, koliko različnih slengov ter kako se način govora spreminja s svetlobno hitrostjo, odvisno od družbe, v kateri se gibljemo. Kot pravi tudi sam Vojnović, današnji čefurji ne govorijo enakega jezika, kot so ga govorili nekateri njegovi vrstniki, kar dokazuje moč spreminjanja načinov izražanja skozi različna obdobja. Če se ozremo na najpopularnejšo glasbeno zvrst, ki jo čefurji poslušajo – turbofolk – lahko opazimo, da tudi ta spreminja svojo obliko. Novejše melodije, ki jih lahko slišimo na *Pink TV* ali *DM SAT*, vsebujejo vedno več ritmov popularne ameriške in evropske glasbe in nič čudnega ni, da tudi v ljubljanskih lokalih, kjer se predvaja turbofolk, lahko naletimo na lepo število »tistih pravih« Slovencev, saj jim je taka glasba enostavno všeč. Na tem mestu pa bi se zadržala pri zanimivi opazki, na katero je Vojnović opozoril v kolumni z naslovom *Zakaj imajo pankerji turbofolk otroke?*, da pri poslušanju te glasbe ne gre za definicije, balkanofilizem ali kakšen new age čefurizem.

/.../ Ne, sam sem privrženec povsem preproste in logične razlage fenomena, ki je v pankerske domove po letih pokončnega upora naposled le pripeljal Jeleno Karleušo. Ljudje, ki jih danes poznamo kot stare pankerje, so bili v kultnih osemdesetih napredni najstniki, uporniki z večdesetletnim razlogom in bodoči osamosvojitelji zadrte družbe, hodili so na rockovske koncerte, se predajali halucinogenim kapitalističnim drogam in nasploh z družbeno neodgovornim obnašanjem rušili temelje neke propadajoče družbe. /.../ Izkazalo se je, da je imelo njihovo deviantno mladostniško vedenje izreden družbeni pomen, saj so njihovi šolski plesi sovpadali s koncem nekega zgodovinskega obdobja. Koncerti Pankrtov, Otrok socializma ali Buldožerjev so bili prave male revolucije in vsak obisk koncerta je bil politično dejanje /.../ Danes pa ima ta hiperpolitična generacija povsem apolitične otroke, ki svoje pankerske starše spravljajo v obup s poslušanjem najbolj nagravnega tuctucfolka, včasih začinjenega še z neprebavljivim čefurskim dreskodom, ki športno-elegantne šuške Kappa rad popestri s krznenimi dodatki in ponesrečenim posnemanjem izgovarjave čefurskega l. /... A/ nekoč si bodo morali

priznati, da jim turbofolk otrok niso podtaknili ne Goran Bregović, ne Lepi Dasa in ne Zoran Janković. Ne, pankerji so turbofolk otroke vzgojili sami, ko so se odločili biti kul starši /.../ (Vojnović 2010, 115–117).

Mladinske subkulture se torej oblikujejo iz upora proti svojim staršem, iz želje po biti drugačni od svojih staršev, v nemalo primerih pa tudi namerno vznemirjati svoje starše. Čefur danes torej ni več etnična (sub)kultura, temveč je produkt, podoben že v prvem poglavju omenjenem pica bureku, ki je nastal kot posledica globalizacije in množičnih medijev in se meša tako z »barbarskim« Balkanom kot tudi s »sofisticirano« Ameriko. In tako kot v Sloveniji ne poslušamo vsi Avsenikov, tako tudi v Bosni in Hercegovini ali v Srbiji ne poslušajo vsi turbofolka, temveč tudi tam obstajajo določeni nočni klubi, kamor lahko zahajajo ljubitelji turbofolka, ljubitelji bleščečega nakita (ki je sestavni del tudi denimo hiphop kulture) in ki sobivajo s klubi z drugačnimi zvrstmi glasbe in drugačnim profilom »tipičnega obiskovalca.« Dejstvo, da tudi v Bosni (in drugih balkanskih državah) obstajajo določena mesta, kamor zahajajo ljubitelji omenjenega stila življenja, kaže, da gre za vrsto subkulturne scene, ki sobiva z ostalimi subkulturami ali subkulturnimi scenami. Tudi v ostalih republikah bivše Jugoslavije poslušanje turbofolka, vožnja skozi mesto z odprtimi okni in nabijajočo glasbo, nošenje bleščečega nakita in stil oblačenja podoben tistemu, kakršnega zasledimo pri glasbenikih turbofolk scene, predstavlja način življenja, s katerim se identificira skupina mladostnikov in tako sobiva ob skupinah ostalih subkultur in subkulturnih scen. S tem lahko potrdim tezo, da čefurji obstajajo tudi v Bosni in Hercegovini, kot tudi v vseh ostalih državah bivše Jugoslavije, v katerih sta turbofolk in zgoraj navedena zunanja podoba vsakdanjik določenih prebivalcev. Razlika je le v tem, da jih izven Slovenije ne poimenujejo z izrazom čefur, ker te subkulturne scene določa etnična komponenta, kakor se to dogaja v Sloveniji.

5 ČEFURŠČINA vs. BOSANŠČINA ALI KAKO ROMAN DELUJE V PREVODU V BOSANSKI JEZIK?

Že nekajkrat sem omenila, da je Vojnović prvi, ki je čefurščino dejansko spravil v knjižno obliko in tudi sam pravi, da je bil jezik, torej fužinščina, glavni motiv za nastanek romana. Zgodba je torej prvoosebna pripoved, jezik, ki ga uporablja Marko je čefurščina oziroma fužinščina kot njena podvrsta (Zorko 2008). Govorica je zmes različnih ravnin južnoslovanskih jezikov, ta govorica pa ima dve plati, in sicer »tisto, ki teži k slovenski sintaksi in jo 'bosančizmi' ali ostali zajebantski domisleki retorično stilizirajo in mestoma vnašajo tujo sintakso, ter tisto, pri kateri neslovenska sintaksa in besedišče prevzemata pobudo in se v pravcati povodnji izraza izlijeta iz ust prizadetega pripovedovalca« (ibid., 188). Kot lahko beremo v romanu in kot je opazil tudi pisec spremne besede, je torej raven prevladujoče slovenščine nosilec racionalno urejene pripovedi, druga sfera jezika pa se pojavlja le v intimi in na ravni intenzivnih, večinoma negativnih občutij ter nekaterih dialogih.

Preden se spustim v obravnavo jezika v originalu in prevodu v bosanski jezik, je potrebno opozoriti, da roman beremo v sociolektu. Termin je v slovensko izrazoslovje vpeljal Andrej Skubic, o sociolektih pa pove, da so to zvrsti jezika, »povezane s posameznim govorcem, oziroma njegovo družbeno skupino; imajo zelo različne izrazne podobe, pogojene tako z geografskim kot s socialnim izvorom. Poleg različnih izraznih podob je zanje značilen tudi različen pomen jezikovnih znakov – so namreč izrazito specifičnega pogleda na svet dane družbene skupine« (Skubic 2006, 35). Sociolekt se torej od dialekta (oziroma narečja) ločuje po tem, da slednjega določa le geografski položaj, medtem ko je sociolekt utemeljen tudi na podlagi določene družbene skupine. Skupine, ki govorijo v določenem sociolektu, se za izbiro le-tega odločijo po različnih merilih samoidentifikacije, kot na primer spol, starost ali življenjski stil oziroma subkultura (ibid.). Za priseljske sociolekte Skubic nadalje razlaga, da je njihova ključna značilnost predvsem pomanjkljivo znanje slovenskega diasistema nasploh ali pa njegova raba na način, ki hitro izda tuj izvor, ter da so govorce takšnih sociolektov zaznamovani kot le pogojni pripadniki jezikovne skupnosti, še posebej, če gre za narode, ki so povezani z ekonomsko migracijo, kar je značilno za priseljence iz nekdanjih jugoslovanskih republik (Skubic 2005).

5.1 Roman v fužinščini

Marko torej svojo zgodbo pripoveduje s perspektive čefurja, pri čemer ni kritičen le do drugih ampak tudi do sebe, svojih, ostalih čefurjev. Sebe in sebi bližnje ali »svoje« (vse ostale čefurje, bodisi starejše bodisi mlajše generacije) predstavlja skozi medij svoje govorice, medtem ko ostale skozi medij njihove (na primer učiteljica slovenščine, policist, natararica). »Vojnović uporablja sociolekt z vsemi značilnostmi (npr. ortografija, skladnja, besedišče, stalne besedne zveze, mašila) in pri tem ločuje govorico prve generacije priseljencev (Markovi starši in njihovi prijatelji) ter govorico druge generacije priseljencev (Marko in njegovi prijatelji; jezik pripovedi)« (Strsoglavec 2010, 84). Vendar pa fužinščina ni zgolj zmes slovenskega jezika in ostalih jezikov bivše Jugoslavije, temveč je obarvana tudi s številnimi elementi slovenskega (v tem primeru ljubljanskega) slenga, kot so številni angлизmi (na primer »Ampak Olimpija je pa fakini šiti!« (Vojnović 2008, 17)) in germanizmi (fuzbal), ljubljansko zreducirane besede (tuki) in elementi mladostniškega slenga (Ker je to češko, itak.) (Pavičić 2009). Tokrat sem se odločila za uporabo termina fužinščina in ne čefurščina, saj se čefurščina denimo v Kranju zelo verjetno od ljubljanske razlikuje zaradi mešanja z drugačnim narečjem, s katerim svojo govorico mešajo tamkajšnji čefurji, termin fužinščina pa v tem primeru jasneje določa, da se dogajanje odvija v Ljubljani. Že prej sem omenila, da je v romanu mogoče opaziti razliko v jeziku pripovedi in v jeziku dialogov. Se pa tudi slednji razlikujejo glede na udeležence v pogovoru. Da bo razumevanje lažje, navajam primere:

Jezik pripovedi:

Od vsega mi je najbolj bedno poslušat Radovana in Ranko, kako se kregata v nedeljo zjutraj. Edini dan, ko sta oba zjutraj doma in lahko kobajagi v miru spijeta skupaj kavico in gledata reprize mehiških nadaljevanj in vse lepo in prav, ampak ne, onadva se gresta seveda skregat zaradi nekih debilnih razlogov. Potem pa še kao nekaj šepetata, da me ne bi zbudila, in potem slišim samo kakšno besedo, ko se Radovan ne more zadržat in začne urlat na ves glas: „Ja mogu crknut, ali biće tako, ko što si ti zamislila! Jeli tako? Priznaj! Priznaaaaj, jebo te bog da te jebooo!“ (Vojnović 2008, 24).

Neslovenskega besedišča je malo (kobajagi, reprize, urlat) in prvine drugih južnoslovenskih jezikov niso glavna značilnost sociolekta, opazimo pa, da se slika takoj, ko pripovedovalec citira govorico svojih staršev, spremeni (Strsoglavec 2010).

Jezik dialogov med Markom in njegovimi prijatelji (vrstniki):

„Dej ustav na Preglovem, k sva jest pa Marko neki zmenjena.“

„Popuši mi s takimi. Kaj sta zmenjena?“

„Zmenjena sva i ne seri. Ustav.“

„Ni šans. Ko te jebe. Bosta lepo laganim korakom.“

„Pa kaj si pizda, če sm ti reku, da ustav.“

„Zaboli me dupe. Kaj ne poveš kam gresta.“

„Ma nosi se ti. Kaj te boli kurac.“

„Prav. Boš pa pešaka izigravu, če nočeš povedat“ (Vojnović 2008, 98).

Besedišče je tu že veliko bolj zaznamovano z neslovenskimi izrazi, prav tako pa tudi skladnja, ki je mestoma neslovenska (Strsoglavec 2010, 87).

Jezik dialogov med Markovimi starši in njihovimi prijatelji (starejša generacija):

„I pričam ja to Ljubici iz banke pa pravi ona, da je Marko bio s njim. Ustrašo sam se, kad eto Marka nisu, sva sreća. E moj Marko, ne se sa policajima zafrkavat, oni su ti pokvarjeni. Ne to su, mislim, djecu tako, moj Marko, sramota. Pa še ko sam čuo, da ni bilo nič, da su samo malo galamili po avtobusu ... samo to je onaj prasac Damjanović, šofer, on je zvao policiju.“

„Koji Damjanović?“

„Ma onaj iz Preglovog, sigurno ga znaš, on je od Niša dole negdje, đubre jedno, on je radio u Saturnusu ko šofer, žena mu radi na pošti kao tajnica, moraš ga znat, kako se ono on zove ...“

„Pa šta je on zvao policiju?“ (Vojnović 2008, 70).

Tu gre za obraten primer prepletanja, saj priseljenci govorijo svoj materni jezik, v njem pa so elementi slovenščine (Pavičić 2009 in Strsoglavec 2010).

Najmočnejši Markov čustveni izliv v knjigi se začne v slovenščini, nato pa se stopnjuje do končne prevlade jezika svojih staršev:

Ranka me poskuša ustavit, a ne more. Naenkrat nešto u meni pukne i rasplačem se skroz. Do konca. Urlam, a suze teku i ne mogu ih više zadržat. Udaram šakama u zid i urlam. Nikad u životu nisam ovako plakao. Tresem se i plačem i jedva dišem. Sve, što se skupljalo, sad se skupilo i najednom izletilo iz mene. Tuga, muka, jad, samo bijesa više nema. Plačem ko malo dijete. I Ranki dozvolim, da me zagrlj, i plačem joj na ramenu. Gotov sam. Ne mogu prestat, nema šanse. Osjećam se, ko da je sve što se skupljalo danima, sad procurilo iz mene velikim mlazom. Puko sam. Ko malo dijete. Na maminom ramenu. Mokrom od mojih suza (Vojnović 2008, 104–105).

Razlika med jezikom pripovedi in jezikom dialogov in čustvenih izlivov je torej v izvirniku zelo opazna, vendar pa se poraja vprašanje, ali je takšno delo, ki je tako področno, zgodovinsko in kulturno specifično, smiselno prevajati? Smiselno ali ne, knjiga je bila eno leto po izidu prevedena v »domače« jezike čefurjev, hrvaškega, bosanskega in srbskega. Glede na to, da izraza čefur v nobeni od teh treh držav ne poznajo, kot tudi ni zaslediti čefurjev v obliki kot jih (za enkrat) še definiramo pri nas, se problem prevajanja vzpostavi že pri samem naslovu. V analizo bom vključila zgolj prevod v bosanski jezik, ki je nastal pod peresom Ahmeda Burića, in sicer zaradi pogostega uvrščanja vseh čefurjev v »isti koš«, v Bosno. Ker ne prihajam iz lingvističnih voda, podajam razpravo o prevajalstvu kot pojavu ter delovno adaptacijo teorije na konkreten primer *Čefurji raus!*

5.2 Roman v prevodu

Strsoglavec (2010) tako v analizi prevodov opevanega dela začne že pri naslovu in uvodnih pojasnilih romana. Bosanščina te besede čefur ne pozna, knjiga pa vseeno nosi naslov *Čefuri napolje!*, torej ohrani izvorno besedo v prevodu, vendar pa je Burić pri tretjem pojasnilu, grafitu z ljubljanskih Fužin, dodal prevod, ki se glasi: *Balkanci napolje!*, kar lahko razumemo kot prevedek. Razlike med jezikom pripovedi in jezikom dialogov, ki so v izvirniku močno opazne, se sicer v prevodu nekoliko izgubijo, še posebej ko gre za Markov čustveni izliv, ki v originalu bolj jasno prikazuje notranjo stisko prav zaradi mešanja jezikov. Podobno kot v slovenskem

originalu, kjer v jeziku pripovedi beremo »najčistejšo« slovenščino, tudi v bosanskem prevodu opazimo le minimalna odstopanja od standarda. O prevodu dialogov med Markom in prijatelji Strsoglavec ugotavlja, da prav tako ni posebnih odstopanj od standarda, medtem ko o jeziku generacije prvih priseljencev, torej Markovih staršev in njunih prijateljev, pravi:

Jezik prve generacije fužinskih priseljencev, ki govorijo materinščino, v katero silijo sporadične slovenske besede ali skladenjski vzorci, je tista točka romana, kjer bi prevajalci lahko vsaj malo kompenzirali izgubo jezikovne mimetičnosti izvirnika, in sicer z ohranitvijo deleža slovenskega besedišča in skladenjskih vzorcev, saj jih ni toliko, da jih bralci ne bi mogli razumeti (sploh pa so kontekstualizirani) (Strsoglavec 2010, 91).

Bosanski prevajalec je tako »slovenske« dele v dialogu bodisi prevedel, bodisi modificiral, bodisi ohranil in s tem dosegel vsaj minimalno jezikovno karakterizacijo literarnih oseb oziroma priseljskega sociolekta. Avtorica (Strsoglavec) v sklepu svojega prispevka *Še sreča, da je slovenščina (južno)slovanski jezik*, ovrže tezo, da je bil najtrši oreh prevajanja priseljski sociolekt ter da se je veliko več problemov pojavilo pri prevajanju jezika pripovedi, ki je v manjši meri fužinski sociolekt in v večji meri vrsta ljubljanskega slenga, kar je Burić »reševal« z neustaljenimi slengizmi (ibid.).

Izrazna komponenta sociolekta se s prevodom zagotovo izgubi, vendar roman še vseeno učinkuje tudi brez fužinščine, moč izvirnika pa je lahko presežena ravno s prevodom zaradi njegove zmožnosti posredovanja med različnimi kulturami. Književni prevodi namreč že nekaj let veljajo za enega najmočnejših medkulturnih vplivov na oblikovanje kultur, ki ponuja možnost za spoznavanje in razumevanje današnjega multikulturnega sveta in ne glede na to, ali je zvest posnetek ali prirejena interpretacija, šteje za poustvaritev pomena ali sporočila izvirnega besedila in ima kot takšen status nadomestka izvirnika v jezikovnih skupnostih, ki so uporabljale druge jezike oziroma v njihovih literarnih sistemih (Grosman 1997). Vendar pa se prevajalci nenehno srečujejo s problemom, ko jim deluje v škodo sama narava tega dela, in sicer priznana nezmožnost ustvariti popoln, neizpodbiten in nenadomestljiv prevod. Erica Johnson-Debeljak navaja, da četudi je to zelo težko, ni nemogoče ustvariti popolno in edinstveno literarno delo, kar navsezadnje počnejo veliki pisatelji, vendar pa nihče, niti najspodobnejši prevajalci, ne more nikoli ustvariti popolnega in edinstvenega prevoda za vse čase. Trditev Nabokova, da je edini legitimen prevod tak, pri katerem prevajalčev slog nikakor ne posega v slog izvirnega avtorja, bi

pomenila, da prevajanje ni legitimno početje, saj nevtralnega in transparentnega sloga ni, sploh pa ga ni mogoče doseči v prevajanju književnih vrst, tako da neopredeljivi »slog brez sloga« za prevajalce ni nič bolj dosegljiv kot za avtorje izvirnih literarnih del. Za *Čefurje raus!* kot za marsikatero drugo delo pa velja, da prevajanje dodatno zaplete še dejstvo, da svojega posebnega sloga nima samo vsak avtor in vsak prevajalec, ampak tudi posamezni jeziki in zgodovinska obdobja, v katerih se v teh jezikih govori in piše, saj ima vsak jezik svojo lastno notranjo obliko, svoje slovnične posebnosti ter svoj specifični besednjak z za svojo kulturo značilnimi konotacijami. Mar ni bil ravno to Vojnovičev motiv za pisanje romana – čefurščina, ki danes ni več enaka, kakršna je bila v njegovi mladosti in ki v prihodnosti ne bo enaka kot je danes? Prevajalec se nadalje srečuje s problemom, da ni nujno vsaka beseda, ki jo ponudi slovar, res najbolj ustrezna za prevod v smislu ohranjanja pomena, tako da mora prevajalec nenehno ne le razumeti, temveč tudi izbirati med široko paleto besed in besednih zvez, kjer vsaka nosi svoj kulturni predpomen (Johnson-Debeljak 2005):

Kdaj naj se raje odloči za arhaičen izraz kot za sodobnega? Kdaj naj izbere marginalen izraz namesto mainstreamovskega, žargonskega namesto knjižnega, nabuhlo besedo namesto običajne: znabiti namesto mogoče, kifelj namesto policist, zreti namesto gledati? Bi moral prevajalec pesniškega dela skrbeti predvsem za to, da bi ohranil pomen, ali pa naj žrtvuje pomen in ustreže zahtevam po obliki in rimi, asonanci in aliteraciji? Izbir je brez konca in niti dve poti ne bosta pripeljali do istega rezultata (ibid., 5).

Prevajalec mora seveda poleg literarne tankočutnosti, pisateljskih tehnik, spretnosti in obvladovanjem kulture jezika, iz katerega prevaja, dobro poznati tudi kulturo in jezik, v katerega prevaja. Teolog Schleiermacher je v enem samem stavku povzel temeljno izbiro, s katero se sooča prevajalec, in sicer: »Ali prevajalec pusti pisatelja kolikor mogoče pri miru in primika bralca k pisatelju, ali pa pusti kolikor mogoče pri miru bralca in primika pisatelja k bralcu« (Schleiermacher v Johnson-Debeljak 2005, 7). Primikanje besedila k bralcu lahko z drugimi besedami razložimo kot domačenje tujega besedila in opuščanje njegovega temeljno tujega elementa, medtem ko primikanje bralca k izvirniku nekateri označujejo s terminom »tujčenje«, torej prenašanje elementa kulturne »drugosti«, ki je značilna za tuje besedilo (ibid.). Pri prevodu romana *Čefurji raus!* menim, da sta vidna oba načina, vendar sta med seboj močno prepletena. Zadevo še bolj zakomplicira dejstvo, da fužinščina vsebuje izraze, ki so knjižnemu slovenskemu

jeziku tuji in domači bosanskemu, tako da na nekaterih mestih domačenje ni bilo potrebno, kar pa po mojem mnenju zabriše tiste prvine, ki sociolekt, v katerem je roman napisan, delajo tako edinstven. Po drugi strani pa prevod na nekaterih mestih tudi »tujči«, prenaša element kulturne drugosti, tako da ohrani izvirne besede, ki so napisane v slovenščini po pravilu bosanske skladnje (na primer besede »nasvidanje« in »živijo«, »ene cigarete«), katere je prevajalec pustil v izvirniku in tako pustil sled izvirnega sociolekta, ki pa v prevodu zaradi konteksta ostane razumljiv. Prevod torej ni literarno delo, je pa zato pot k literarnemu delu, na kateri se lahko srečata dva bralca iz različnih okolij (ibid., 9). Prevod romana *Čefurji raus!* v južnoslovanske jezike nikakor ni nesmiseln, saj je zaradi podobnih jezikovnih, še bolj pa skupne zgodovine, tam tudi najprej razumljiv. In četudi v Bosni ali Srbiji čefurjev, kakršne poznamo pri nas, ne poznajo, so se v svojih življenjih zagotovo srečali z vsaj enim od slovenskih čefurjev, bodisi je njihov sorodnik, prijatelj, prijatelj sorodnika ali prijatelj prijatelja in tako roman prispeva k razumevanju »rojakov« v najsevernejši republiki bivše Jugoslavije. Če pa na čefurja pogledamo z druge strani, kot subkulturno sceno, turbofolk, kakršna v neetničnem pogledu že obstaja tudi v ostalih državah bivše Jugoslavije, ugibam, da se bo termin čefur morda z leti razširil tudi v »čefurske države«, kjer bo poimenoval subkulturno sceno, s katero bodo označevali mladostnike, ki se bodo na takšen ali drugačen način identificirali z ljubitelji zabavne balkanske glasbe, kot so se pred leti s pankerji, rokerji in metalci identificirali na prvem mestu ljubitelji glasbenih žanrov, ki so svoja prepričanja kazali navzven. Bo nemara čefur zaradi prevoda postopoma prišel tudi v slovarje knjižnih ali slengovski jezikov ostalih republik bivše Jugoslavije? Tega ne moremo vedeti, gotovo pa je, da »to, kar ti tu pišeš, ljudje dol razumejo; kar oni pišejo, tu razumemo« (Vojnović v Petrović 2011, 62).

6 ZAKLJUČEK

V diplomskem delu sem se ukvarjala s problematiko čefurjev in prevajanja romana *Čefurji raus!*. Skozi pregled zgodovine priseljevanja v Slovenijo sem predstavila migracijske procese, ki so bili za Slovenijo najbolj intenzivni od šestdesetih let naprej, njihove posledice pa čutimo še danes. Naj poudarim, da s posledicami ne namigujem na kar koli negativnega, temveč jih čutimo zaradi istega razloga kot čutimo posledice nekdanje pripadnosti avstro-ogrske, ki je prav tako pogojeval nastanek današnje Slovenije in njeno današnjo podobo. Slovenija pa je že pred osamosvojitvijo zaradi svoje geografske pozicije, s katero je bila med vsemi republikami najbližje kapitalističnemu Zahodu, začela gojiti raznovrstne predsodke in stereotipe o priseljencih iz drugih republik, ki se niso naučili slovenskega jezika, kateri predstavlja jedro slovenske narodne zavesti. Kako in zakaj je prišlo do tovrstnih pogledov, sem s pomočjo teoretske podlage pojasnila v prvem poglavju, medtem ko sem v drugem predstavila zgodbo dveh čefurjev, ki se dejansko med seboj zelo razlikujeta – medtem ko je avtor resnična oseba, potomec priseljencev »z juga« in ne na prvi ne na drugi pogled ne deluje prav nič čefursko, pa nam njegov junak Marko, fiktivni junak, prav tako potomec priseljencev, »tipični čefur« razlaga zgodbo skozi svoje oči. Že v tem delu diplomskega dela sem delno predstavila čefursko subkulturo »od znotraj«, bolj podrobno pa sem se temu posvetila v tretjem poglavju in prišla do zaključka, da je čefur iz dneva v dan manj etnično pogojena skupina ter da lahko čefurje, kakršne vidimo na ljubljanskih ulicah in srečamo na turbofolk zabavah, najdemo tudi na ulicah Sarajeva ali Beograda, vendar jih tam ne imenujejo s tem nazivom. Zagotovo pa tudi tam spadajo v neko skupino mladih, ki se navdušuje nad turbofolkom in nosi določen tip oblačil, medtem ko jih od slovenskih čefurjev loči odsotnost nacionalno pogojene komponente. Zaradi skupne preteklosti in prepletanja zgodovine pa roman lahko učinkuje tudi v prevodu, četudi se zdi, da je izgubljen s prevodom. Še več, prevod v južnoslovanske jezike na prvem mestu zagotovo bolje funkcionira kot bi denimo učinkoval v prevodu v katerega od jezikov Zahodne Evrope, ki z nami ne delijo jugoslovanskega momenta preteklosti. Kot sem navedla v zadnjem poglavju, književni prevodi delujejo kot neke vrste mostovi med različnimi kulturami, tako da prevod dela, ki obravnava čefurje, drugim državam, ki so nam tako blizu in tako daleč obenem omogoča vpogled v slovensko družbo in s tem

vzpostavlja medsebojno razumevanje socialnih pojavov ter morebiti celo pomeni začetek večjega zanimanja s strani ostalih republik bivše Jugoslavije za Slovenijo, slovenski jezik z vsemi svojimi izpeljankami ter družbenimi pojavi.

7 LITERATURA

- Cukut, Sanja. 2008. Izkušnje migrantk v Sloveniji pred in po njeni osamosvojitvi. *Dve domovini* (28): 73–92.
- Debeljak, Aleš, Tomaž Krpič in Luka Arsenjuk. 2003. *Nacionalna identiteta in kultura*. Dostopno prek: <http://www.slovenijajutri.gov.si/fileadmin/urednik/dokumenti/nacik1.pdf> (28. avgust 2013).
- Debeljak, Aleš. 2004. *Evropa brez Evropejcev*. Ljubljana: Založba Sophia.
- Dolenc, Danilo. 2007. Priseljavanje v Slovenijo z območja nekdanje Jugoslavije po drugi svetovni vojni. V *Priseljenci: Študije o priseljavanju in vključevanju v slovensko družbo*, ur. Miran Komac, 70–102. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja. Dostopno prek: <http://www.inv.si/DocDir/Publikacije-PDF/2007/KNJIGA.pdf> (28. avgust 2013).
- Grosman, Meta in Uroš Mozetič, ur. 1997. *Književni prevod*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Hansen, Lane. 1996. Slovenian Identity: State-Building on the Balkan Border. *Alternatives: Global, Local, Political* (21): 473–495.
- Johnson-Debeljak, Erica. 2005. *Pridobljeno s prevodom. Spletna stran Eurozine*. Dostopno prek: <http://www.eurozine.com/articles/2005-07-25-johnsondebeljak-sl.html> (28. avgust 2013).
- Klinar, Peter. 1985. *Mednarodne migracije v kriznih razmerah*. Ljubljana: Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani.
- Kobolt, Alenka. 2002. *Zdej smo od tu – a smo še čefurji?*. Ljubljana: I2 družba za založništvo, izobraževanje in raziskovanje, d. o. o.
- Komac, Miran. 2003. »Nove narodne skupnosti«. V *ABČHMS v RS: Položaj in status pripadnikov narodov nekdanje Jugoslavije v Republiki Sloveniji*, ur. Vera Kržišnik-Bukić, 38–136. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja. Dostopno prek: http://www.inv.si/DocDir/Publikacije-PDF/Raziskovalna%20porocila/Raziskava_Polozaj_

in_status_pripadnikov_narodov_nekdanje_Jugoslavije_v_RS.pdf (28. avgust 2013).

- Lindstrom, Nicole. 2003. Between Europe and the Balkans: Mapping Slovenia's and Croatia's »Return to Europe« in the 1990s. *Dialectical Anthropology* (27): 313–329.
- Mežnarić, Silva. 1986. »Bosanci«. *A kuda idu Slovenci nedjeljom?* Ljubljana: Republiška konferenca ZSMS: Univerzitetna konferenca ZSMS.
- Milek, Vesna. 2009. Goran Vojnović, pisatelj, režiser. *Delo*, 17. maj. Dostopno prek: <http://www.delo.si/clanek/80975> (30. avgust 2013).
- Mlekuž, Jernej. 2009. Čapac.si ali o burekalizmu in njegovih ugrizih. Analiza izbranih podob preseljencev in njihovih potomcev v slovenskih medijih in popularni kulturi. *Časopis za kritiko znanosti* (37): 235–236.
- Petrović, Tanja. 2009. *Dolga pot domov: Reprezentacije zahodnega Balkana v političnem in medijskem diskurzu*. Ljubljana: Mirovni inštitut. Dostopno prek: <http://mediawatch.mirovni-institut.si/edicija/seznam/22/mediawatch22.pdf> (15. avgust 2013).
- --- 2011. Kdo je Goran Vojnović? V *Ugrabljeni ljubezen*, Tanja Petrović, ur., 59–62. Ljubljana: ZRC SAZU. Dostopno prek: http://www.medkulturni-odnosi.si/images/stories/publikacije/Ugrabljeni_ljubezen.pdf (28. avgust 2013).
- Skubic E., Andrej. 2005. *Obrazi jezika*. Ljubljana: Študentska založba.
- --- 2006. Načini umeščanja sociolektov v diskurz slovenske literature. V *42. seminar slovenskega jezika, literature in kulture: Mesto in meščani v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*, ur. Irena Novak Popov, 35–45. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. Dostopno prek: http://www.centerslo.net/files/file/ssjlk/ssjlk_42_zbornik.pdf (28. avgust 2013).
- *Slovenski filmski center: Javna agencija*. Dostopno prek: <http://www.film-center.si/> (30. avgust 2013).
- Strsoglavec, Đurđa. 2009. Zakaj je voditeljica v trenerki čisto druga oziroma ali (oblečeno) telo naredi čefurja? V *45. seminar slovenskega jezika, literature in kulture: Telo v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*, ur. Mateja Pezdirc Bartol, 85–91. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. Dostopno prek: <http://www.centerslo.net/files/file/ssjlk/zbornik%20splet.pdf> (28. avgust 2013).
- --- 2010. Še sreča, da je slovenščina (južno)slovanski jezik. V *46. seminar slovenskega jezika, literature in kulture: Slovanstvo v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*, ur. Vera

Smole, 83–94. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. Dostopno prek: <http://www.centerslo.net/files/file/ssjlk/46%20SSJLK/Strsoglavec.pdf> (28. avgust 2013).

- Velikonja, Mitja. 1999. Drugo in drugačno: Subkulture in subkulturne scene v devetdesetih. V *Urbana plemena: Subkulture v Sloveniji v devetdesetih*, ur. Peter Stanković, Gregor Tomc in Mitja Velikonja, 14–22. Ljubljana: Študentska založba.
- --- 2002. »Dom in svet«: Kultura in študije naroda. V *Cooltura: Uvod v kulturne študije*, ur. Aleš Debeljak, Peter Stanković, Gregor Tomc in Mitja Velikonja, 283–297. Ljubljana: Študentska založba.
- Vojnović, Goran. 2008. *Čefurji raus!* Ljubljana: Študentska založba.
- --- 2009. *Čefuri napolje!* Sarajevo: VBZ.
- --- 2010. *Ko Jimmy Choo sreča Fidela Castra*. Ljubljana: Študentska založba.
- Wachtel, Andrew Baruch. 2003. *Ustvarjanje naroda, razbijanje naroda: Književnost in kulturna politika v Jugoslaviji*. Ljubljana: Center za slovensko književnost.